

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd

**Jaké je to být poutníkem:
Sociální interakce na poutní cestě
do Santiaga de Compostela**

Bc. Magdaléna Mrázková

Diplomová práce
2014

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Magdaléna Mrázková
Osobní číslo: H12517
Studijní program: N6703 Sociologie
Studijní obor: Sociální antropologie
Název tématu: Jaké je to být poutníkem: Sociální interakce na poutní cestě do Santiaga de Compostela
Zadávající katedra: Katedra sociálních věd

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce bude zaměřena na poutníky absolvující Svatojakubskou poutní cestu do Santiaga de Compostela, která vede napříč severem Španělska. Tato cesta, jejíž kořeny sahají hluboko do historie, se po letech znovu probudila k životu a prolíná se na ní jak rozměr náboženský, tak sekulární (turismus). Terénní výzkum budu provádět přímo na poutní cestě v létě roku 2013. Jako přístup ke sběru dat jsem zvolila tzv. carnal sociology. Tuto metodu aplikuje ve své práci Loic Wacquant a podstatou je maximální zúčastněnost výzkumníka v terénu až po tzv. becoming, kdy se antropolog sám stává objektem i subjektem svého zkoumání. Obdobně k sociálně vědnímu výzkumu přistupuje Pierre Bourdieu, který klade důraz na změnu v jednání aktéra a na vlivy, které ho obklopují, a vzájemné vztahy pokládá za důležitější než hledání podstaty. Cílem práce bude zjistit, jak samotná cesta mění poutníkovu identitu a do jakých sociálních vztahů se poutník dostává v průběhu cesty. To vše s důrazem na kritickou reflexi sebe sama, jakožto výzkumnice/poutnice. Práce bude teoreticky zakotvena v konceptech zabývajících se poutnictvím.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- Bauman, Z. 'From Pilgrim to Tourist - or a Short History of Identity'. In Questions of Cultural Identity, 1996. ed. S. Hall and P. du Gay. London: Sage.
- Bourdieu, Pierre. Practical reason: on the theory of action. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1998, 153 s.
- Coleman, Simon, Elsner, John. Pilgrimage. Cambridge: Harvard University Press, 1995. 240 s. Praha nk.
- Eliade, Mircea. Posvátné a profánní. 2., přehlednuté a opr. vyd., v Oikúmené 1. Překlad Filip Karfík. Praha: Oikoymenh, 2006, 147 s.
- Goffman, Erving. The presentation of self in everyday life. [Nachdr.]. Překlad Filip Karfík. New York [N.Y.]: Doubleday, 1990, 147 s.
- Hyndman-Rizk, Nelia. Pilgrimage in the age of globalisation: constructions of the sacred and secular in late modernity. xxiii, 210 s.
- Morinis, Alan, ed. Sacred Journeys: the Anthropology of Pilgrimage. Westport and London: Greenwood Press. 1992.
- Turner, Victor, Turner, Edith. Image and Pilgrimage in Christian Culture. New York: Columbia University Press, 1978. 281 s. Nk Praha.
- Wacquant, Loic J. Body: notebooks of an apprentice boxer. New York: Oxford University Press, 2004, xiv, 274 s.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Tomáš Samek, M.A.**
Katedra sociálních věd

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2013**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2014**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

PhDr. Michal Tošner, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2013

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 28. 11. 2014

Bc. Magdaléna Mrázková

Poděkování

Chtěla bych poděkovat své rodině za podporu, kterou mi poskytovala během celého studia. Děkuji své sestře Martině za pomoc s editací. Velký dík patří Mgr. Tomáši Samkovi M.A. za vedení mé diplomové práce, za cenné rady, povzbuzování a za ochotu pomoci mi překonat dilemata spojená s psaním práce.

Název

Jaké je to být poutníkem: Sociální interakce na poutní cestě do Santiaga de Compostela

Anotace

Diplomová práce pojednává o poutní cestě do Santiaga de Compostela a zaměřuje se na konkrétní zkušenosti poutníků, kteří tuto několikaset kilometrovou pěší cestu absolvují. Prostřednictvím etnografického výzkumu zaznamenává průběh cesty a vše, co je s ní spojeno. Důraz klade na vzájemnou dynamiku tělesné a sociální stránky cesty a na etnograficky ukotvenou (sebe)reflexi této dynamiky. Teoretickým východiskem jsou teze V. a E. Turnerových, které vnímají poutníky a poutnictví z antropologického hlediska jako dočasnou sociální skupinu, která sdílí liminální prvky – *communitas*. Toto východisko není přijímáno nekriticky. Naopak je v textu konfrontováno s konceptem *contestation*, který poutnictví zkoumá jako to, co je konstruováno různými diskursy soupeřícími v časoprostoru. Cílem práce je prozkoumat povahu pouti jako ne primárně náboženského jevu a odpovědět na otázku jejích (trans)formativních účinků na ty, kdo ji absolvují. Ambicí práce je také přispět k diskusi, nakolik je ještě dnes nosné nahlížet na pouť jako na iniciační rituál, zejména bereme-li v úvahu různé motivy, se kterými poutníci přicházejí.

Klíčová slova

poutnictví, *communitas*, *contestation*, Santiago de Compostela, sociální interakce

Title

How Does It Feel to Be a Pilgrim: Social Interactions on Pilgrimage to Santiago de Compostela

Annotation

This thesis deals with a pilgrimage to Santiago de Compostela and focuses on particular experiences of pilgrims who undertake this long, arduous journey.

The journey and everything what is related with it is noted through ethnographic research. It emphasizes mutual dynamics of carnal and social aspects and ethnographically embedded (self)reflection of these dynamics. The main concept is based on Turners' proposition which sees pilgrims and pilgrimage from anthropological perspective as temporal social unit that shares liminal elements – *communitas*. The proposition is not accepted uncritically. Contrariwise, it is confronted with the concept of *contestation* in the text. It studies pilgrimage as constructed by various discourses contesting in space-time. The aim of the thesis is to look into character of the journey as not primarily religious phenomena, if there are (trans)formative effects on those who undertakes the journey. Ambition of the thesis is to contribute to the discussion to what extent the journey can be seen as rite of passage, especially while we take into account motivations pilgrims come with.

Key words

pilgrimage, *communitas*, *contestation*, Santiago de Compostela, social interactions

Obsah

1. Úvod.....	2
2. Metodologický přístup.....	4
3. Organizace pouti, historie a legendy.....	7
4. Poutnictví a perspektiva antropologů.....	11
5. Cesta svatého Jakuba.....	17
5.1. Příprava na cestu.....	17
5.2. Patnáct hodin v Barceloně.....	19
5.3. Poutníkovy první kroky.....	21
5.4. Hledání cesty.....	27
5.5. Konec osamělého poutníka.....	31
5.6. Poutník před cílem.....	43
5.7. Cesta vede dál.....	48
6. Shrnutí.....	53
7. Závěr.....	55
8. Seznam literatury.....	58
9. Přílohy.....	i

Seznam příloh

Obrázek 1.....	1
Obrázek 2.....	i
Obrázek 3.....	i
Obrázek 4.....	ii
Obrázek 5.....	ii
Obrázek 6.....	iii
Obrázek 7.....	iii

Obrázek 1 – „Konec světa“ na mysu Finisterra a zároveň konec poutní cesty.

1. Úvod

„Tahle cesta je tvrdá a nádherná. Je to výzva i pozvání. Zničí tě a beze zbytku vyprázdní. A pak tě zase kus po kuse poskládá dohromady. Vezme ti všechnu sílu, aby ti ji trojnásobně vrátila. Ale musíš tu pouť jít, jinak ti svá tajemství nesdělí.“
Hape Kerkeeling

Camino de Santiago, pouť k hrobu svatého Jakuba do španělského města Santiaga de Compostela, je původně poutí křesťanskou, která má své kořeny hluboko ve středověku. Tisíce poutníků se vydávaly ze svých domovů na severozápad Španělska, aby učinily pokání. Někteří věřili v očistnou moc cesty a ve vyléčení svých neduhů. Pouť představovala také způsob, jak se na určitou dobu vymanit z přísně hierarchizované společnosti a statusu spojeného s rutinními povinnostmi, a vyrazit „do světa“.

V posledních třech dekáдах se pouť do Santiaga de Compostela znovu probudila k životu a k hrobu svatého Jakuba umístěného v katedrále v centru města míří tisíce poutníků z celého světa. V dnešní postmoderní době se charakteristické rysy poutě a její účastníci proměnili. Pouť se stává sekulárnější a náboženství již nehraje primární roli v motivech většiny poutníků. Z místa se stává cíl kulturního poznávání a prostor pro sociální interakce lidí z celého světa. Mezi účastníky pouti vzniká specifická dočasná forma sociality, která výrazně zjednodušuje vzájemné interakce; poutníková každodennost je oproštěna od běžných materiálních vazeb. Mnoho poutníků bere cestu jako sportovní výzvu a aktivně strávenou dovolenou. Poutní cesta je dlouhá stovky kilometrů a do cíle vedou různé alternativní trasy rozvětvené po celé Evropě. Cesta je přehledně značena žlutými šipkami a symbolem *Camino de Santiago* – mušlí hřebenatkou. Nejznámější z množství tras, takzvané *Camino Francés* neboli Francouzská cesta vedoucí severním Španělskem od Pyrenejí, protíná velká města ležící na severu Španělska, která jsou historicky, kulturně i architektonicky bohatá a atraktivní. Mimo město vedou stezky

mění se proměnlivou krajinou, většinou krásnou přírodou, jindy – jako nutné zlo –, industriálními oblastmi a podél dálnic. Část cesty a pocity poutníka jsem vyzkoušela již před několika lety, což mě inspirovalo k zasazení svého terénního výzkumu k diplomové práci právě na španělské *Camino de Santiago*. Jako úvodní slova jsem zvolila citát Hapeho Kerkelinga¹, nejvýstižnější popis pouti do Santiaga de Compostela, na který jsem narazila. Dokonce i sám autor jím uvedl svou knihu.

Ráda bych svou diplomovou práci zprostředkovala zkušenost, kterou získá člověk, jenž chce okusit výzvu v podobě mnohakilometrové pěší pouti, ať už jsou jeho motivy jakékoliv. Ta výzva má mnoho podob, ať už kulturní a sociální, nebo fyzickou a emocionální. Vše se snažím provázat aktuálními antropologickými koncepty, které se zabývají tématem poutnictví. Každodennost poutní cesty zachycuje můj etnografický výzkum.

Cílem této práce je odpovědět na výzkumné otázky, které jsou kladeny již v samotném názvu této diplomové práce:

- Jaké je být poutníkem, co to obnáší, evokuje a jak je tento stav zažíván aktuálně i posléze reflektován a přetvářen etnograficky zprostředkovaným vzpomínáním?
- Jaké sociální interakce vznikají a zanikají v průběhu poutní cesty, co člověku přináší a co berou, odkud přicházejí a kam mizí? A jaká je antropologická relevance této vztahové dynamiky?
- Má smysl nahlížet na poutní cestu a s ní spojené (trans)formativní zážitky jako na iniciační rituál *sui generis* a v čem je naopak tato perspektiva nedostatečná, či dokonce zavádějící, matoucí?

---

¹ Kerkeling, Hape. *Tak já teda jdu, aneb, Moje Svatojakubská pouť*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2009.

2. Metodologický přístup

Vzhledem k povaze terénu jsem zvolila etnografický sběr dat, abych co nejlépe odhalila každodennost pouti.

Vzhledem ke specifičnosti své situace jsem zvolila zaznamenávání do terénního deníku. Ten jsem začala vést již několik měsíců před odjezdem do Španělska, abych zaznamenala vše, co pouti předcházelo, její průběh a následně návrat zpět domů. Intenzivně jsem během pouti zapisovala deskripci cesty, průběh jednotlivých dní, sociální jevy, kterým jsem byla svědkem, reakce vlastního těla a vjemy na úrovni ostatních smyslů. Soustředila jsem se na reflexi toho, co jsem zapsala. Reflektovala jsem sebe samu, jaký dojem ve mně pout' zanechává, a to po stránce fyzické, psychické a emocionální. Deník jsem také využila k popisu interakcí se svými souputníky a lidmi, které jsem potkala v průběhu cesty. Ctila jsem pravidlo dvaceti čtyř hodin a nikdy jsem nevynechala rutinní večerní hodinu zapisování (Hendl 2012: 198). Před nikým jsem se netajila, že cestu absolvuji nejen z osobních, ale hlavně ze studijních důvodů, což se setkalo vždy se zájmem a nadšením. Nebylo nutné ani vhodné žádat ostatní poutníky o řízené rozhovory, jak jsem zprvu zamýšlela. Běžné každodenní sociální interakce odkryly mnoho informací, protože téma mého výzkumu korespondovalo s běžnými hovorovými tématy na cestě. Často ani nebylo nutné na něco se ptát, jelikož poutník mi během pár chvil prozradil vše sám. Naopak mám dojem, že plánované rozhovory s nutnou strukturou, by byly příliš formalizované a na obtíž v rámci náročného každodenního režimu.

V průběhu výzkumu nastalo mnoho situací, kdy se překrývala moje role výzkumníka a aktéra. Tyto situace byly spojeny se ztrátou alespoň relativního odstupu od dění na cestě, který byl pro výzkum důležitý. Docházelo k tomu hlavně v poslední fázi pouti, kdy mé osobní zážitky přebily záměr studovat terén. Bylo pro mě důležitější být s přáteli, než myslet na výzkum. Vznikla analogie se zkušeností Loïca Wacquanta (2006), který se zapsal do boxerského klubu v chicagském ghettu, aby se dostal blíže k obyvatelům tohoto místa

a skrze sdílenou tělesnou zkušenost pochopil mocenské a sociální struktury. Boxování ho vtáhlo natolik, že se z něho stal poloprofesionální boxer a přišel moment, kdy přemýšlel, že opustí svoji práci sociologa. Jsem si vědoma, že z některých situací, o kterých píšu, může být znát, že unikly dostatečnému reflektování.

Diplomová práce je spojena s ritualizací psaní. Celý proces okolo diplomové práce byl uveden do pohybu v létě roku 2013, kdy započaly přípravy, v září jsem absolvovala samotnou pout' a poté uběhlo mnoho měsíců, kdy jsem poutí žila pouze ve svých myšlenkách a v rozhovorech s přáteli. Psaní provázela počáteční jistota a sebevědomí, že píšu o něčem, co je mi blízké a mnoho o tom vím, poté ale následovalo období pochybností, nato se tyto pochybnosti smísily s původně nabytou jistotou a vznikl, doufám, jakýsi kompromis. Nyní se přikláním k myšlence, že toto téma si žádá o osobnější a méně formálnější způsob psaní, než běžně vídám v jiných diplomových pracích.

Tomuto smíření předcházelo několik překážek. Po absolvování výzkumu/pouti jsem byla nadšena, že mohu psát etnografii plnou barvitých popisů pouti i své zkušenosti, které jsou v této formě esejistického psaní žádané. Znamenalo to pro mě výzvu. V průběhu psaní diplomové práce ale přišlo několik okamžiků, kdy jsem ztratila pevnou půdu pod nohama. Projevil se časový odstup mezi výzkumem a samotným psaním. V tom souhlasím s Ivetou Hajdákovou (2013), která v nově vydané monografii popisuje zkušenost se závěrečnou fází svého výzkumu a tvrdí, že: „*Reflektovaná snaha o uchopení a zpracování komplexní zkušenosti terénního pobytu se proměňuje na rozpomínání se, jenž vytváří další rovinu zkušenosti a donekonečna tak komplikuje pokus o reflexi*“ (121). V mnoha pasážích, které jsem psala s časovým odstupem, jsem si připadala jako „uplakané“ dítě a ztrácela jsem odvalu se tím chlubit. Měla jsem v sobě až moc hluboce zakořeněný model psaní akademických prací, které jsou dokonale metodologicky, jazykově a odborně zpracovány, jsou členěny podle daných modelů a svazují je pravidla. Začala jsem bojovat se svým textem a hlavně se svou zkušeností z pouti. Text se

mi zdál příliš osobní a bylo čím dál těžší nepopírat svoji zkušenost a dostávat se v určitých pasážích do hloubky vlastního nitra. Nerozeznávala jsem hranici toho, kdy je třeba určité pocity v rámci deskripce pouti zaznamenat, a zbytečného odhalování sebe sama před čtenáři, kteří tuto práci dostanou do svých rukou. Volba esejistického psaní přišla proto, že je mi tento žánr bližší a baví mě. Sekundárním záměrem, který z toho vyplýval, byl pocit, že psaní bude jednodušší. Nyní vím, že tomu tak není.

V textu používám často španělská slova *camino* a *albergue*. První výraz, *camino*, je zkrácený název poutní cesty *Camino de Santiago*. Druhý, *albergue*, je španělským označením pro ubytovnu. Oba tyto španělské názvy jsou běžně užívány poutníky různých národností i přes neznalost španělského jazyka. Proto jsem zvolila skloňování těchto slov v českém jazyce.

V průběhu celého textu cituji pasáže ze svého deníku, ať své promluvy či deskripce, tak tvrzení jiných poutníků. Tyto pasáže jsou označeny pro ilustraci datem, kdy byly pořízeny. Mé vlastní citace obsahují pouze datum, ostatní jsou označeny nejen datem, ale i jménem promlouvajícího. Jména jsou pozměněna, jelikož většina z uvedených poutníků se stala mými dobrými přáteli a v některých případech se jedná o citlivá témata.

3. Organizace pouti, historie a legendy

Camino de Santiago neboli Svatojakubská cesta je síť poutních cest, jejichž cílem je město Santiago de Compostela, konkrétně katedrála v centru města, v níž se nachází hrob apoštola Jakuba Staršího. Poutní cesta má mnoho oficiálních tras, jejichž síť vede ze všech koutů Evropy a Pyrenejského poloostrova. Nejznámější a také nejvíce využívaná je *Camino Francés* neboli Francouzská cesta². Místo, kde poutníci tuto trasu začínají nejčastěji, je městečko Saint-Jean-Pied-de-Port ležící na hranici Francie a Španělska v pohoří Pyreneje. Odtud cesta měří více než sedm set osmdesát kilometrů. *Camino Francés* vede známými městy napříč severním Španělskem, jako jsou Pamplona (provincie Navarra), Logroño (provincie La Rioja), Burgos a León (obojí provincie Castilla y León). Trasa vede přes nespočet vesniček a měst, poutník má možnost navštívit románské, gotické, renesanční a barokní kostely a monumenty.

Událostem, které předcházely vznik poutního místa, se věnoval kunsthistorik Pavel Štěpánek (2008) ve svém díle *Čechy a Španělsko ve středověku: Dějiny umění*. Apoštol Jakub Starší žil v letech 8 až 44 našeho letopočtu a patřil mezi první učedníky Ježíšovy. Také jako první skonal mučednickou smrtí. O tom, jak se jeho pozůstatky dostaly na Pyrenejský poloostrov, koluje mnoho legend smíšených se skutečností. Jedna verze příběhu tvrdí, že Jakubovy ostatky byly roku 550 přesunuty z Jeruzaléma do Palestiny a odtud se s mnichy dostaly nejprve do španělské Zaragozy a poté kvůli invazi Maurů do Galicie. Jiná legenda praví, že Jakubovy ostatky byly po popravě tajně odvezeny lodí do Španělska, kde byly pohřbeny v Galícii. Dne 25. července 831, což je den, který je dodnes Jakubovým svátkem, spatřil mnich světlo z hvězd na opuštěném místě v Galícii. Hvězdy ho dovedly ke ztracenému

---

² K dalším známým trasám patří *Camino del Norte* na severním pobřeží Španělska, *Camino Portugués* z Portugalska, *Vía de la Plata* ze španělského města Sevilla, *Camino Primitivo* ze španělského města Oviedo na severu země, a další. (zdroj: <http://www.santiago-compostela.net/index.html>)

hrobu apoštola Jakuba Staršího a na tomto místě byl vystaven nejdříve kostel a postupem času v 11. a 12. století dnešní katedrála a přilehlé město. To bylo pojmenováno Santiago de Compostela podle svatého Jakuba (*Santi' Iago*) a podle hvězdného pole, kde byl hrob nalezen (*Campus Stellae*). Zpráva o nalezení apoštolova hrobu se rychle roznesla po celé Evropě a návštěvy poutníků začaly být častější. V 11. století dostalo město statut apoštolského stolce a dostalo se v rámci poutního místa do stejné kategorie jako Řím a Jeruzalém. Roku 1122 vyzval papež Calixtus ve svém kázání poutníky k cestě do Santiaga de Compostela. Počet poutníků byl vysoký, údajně apoštolův hrob v dobách největší slávy navštěvovalo až tisíc poutníků denně. V polovině 13. století po obsazení Jeruzaléma muslimy popularita Santiaga de Compostela ještě vzrostla (Štěpánek 2008: 193–201).

První průvodce na cestu do Santiaga de Compostela vznikl již na počátku 12. století. Autorem byl mnich Aymeric Picaud, který pouť sám absolvoval. Jeho cestopis je pátou knihou takzvaného Kalixtinského kodexu (*Codex Calixtinus* nebo také *Liber Sancti Jacobi*). Picaud píše o místech, kudy cesta vede, rozděluje cestu na etapy, nabádá, na co si má dát poutník pozor, a doporučuje místa, kde se dobře najedl. Mnichově kritice v průvodci podléhají obyvatelé všech provincií, kudy procházel, od Baskicka až po Galicii (Štěpánek 2008: 203–205).

V roce 1987 prohlásila Evropská rada pouť za první Evropskou kulturní cestu. Od roku 1993 je *Camino Francés* na seznamu světového kulturního dědictví UNESCO jak kulturní trasa, díky své historické hodnotě a zachovalé infrastruktuře v podobě církevních i civilních staveb ležících podél této cesty.³ Díky tomu vzrostl zájem lidí o absolvování této středověké poutě. Vzniklo mnoho průvodců, cestopisů, reportáží či dokumentů. Slavný je také film *Pouť*⁴, který vypráví příběh amerického lékaře, který se na cestu vydá na počest svého syna, který zahynul na počátku pouti v Pyrenejích. Z některých děl se staly

---

³ Zdroj: <http://whc.unesco.org/en/list/669>.

⁴ V originále *The Way*, 2010, USA/Španělsko.

bestsellery, jejichž čtenáři se inspirováni vydali na pouť, aby poznali atmosféru tohoto místa.⁵

Trasa cesty vede pěšinami v lesích, stezkami v horách, které připomínají spíše vyschlé vodopády, polními cestami táhnoucími se od obzoru k obzoru nebo podél asfaltových frekventovaných silnic a dálnic. Krajina je v průběhu cesty až na západ do Santiaga de Compostela proměnlivá a poutník si vyzkouší jak náročné přechody horských hřebenů, tak chůzi vyprahlou rovinou, kde nepotká jediný strom, který by poskytl trochu stínu a odpočinku.

Camino lemují symboly svatojakubských mušlí hřebenatek (*pecten Jacobeus L.*) ve všech možných podobách (viz obrázek 2). Nejběžněji jsou vyobrazeny v kombinaci žluté a modré barvy. Hřebenatka se stala hlavním symbolem poutní cesty a je doslova všudypřítomná. Je využívána vypouklá strana její zdvojené lastury. Poutníci ji nosili připnutou na oděvu, klobouku či na zavazadle. Hřebenatka byla také používána poutníky k jídlu a k pití, díky svému vypouklému tvaru. Spolu s mušlí je zobrazována jako symbol poutní cesty tykev hruškovitého tvaru, která sloužila jako nádoba na vodu (Štěpánek 2008: 212). Nejčastěji je vyobrazení mušle k vidění v kamenných či betonových patnících podél cesty a na křižovatkách, také bývají odlité z bronzu a zabudovány ve městech v chodnících jedna po druhé ukazující směr do Santiaga. Zároveň jako ukazatel směru, objevující se ve stejné míře jako mušle, slouží žlutá šipka prostě namalovaná štětcem na zem, kameny podél cesty, zídky, domy a podobně (viz obrázek 3).

Cestování usnadňuje poutnický pas (*Credencial del peregrino*), který je vydáván poutníkům pod záštitou katedrály v Santiagu de Compostela (viz obrázek 4 a 5). Je v něm uvedeno jméno, národnost, věk, datum a místo, kde poutník cestu započal, a zda cestu absolvuje pěšky, na kole nebo na koni. Pas slouží ke sbírání razítek, která je možné získat podél cesty v ubytovnách, kostelích, muzeích, barech a tak podobně. Nasbíraná razítka slouží jako důkaz, že poutník danými místy opravdu prošel. Může jich nasbírat i několik za den.

---

⁵ Kerkeling, Hape. *Tak já teda jdu, aneb, Moje Svatojakubská pouť*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2009, Coelho, Paulo. *Poutník: mágův deník*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2002.

Razítka jsou unikátní, každé místo má své vlastní. V cíli, v poutnické kanceláři (*Oficina del peregrino*) ležící poblíž katedrály, poutník pas předloží a je mu vystaveno osvědčení o splnění poutní cesty takzvaná *Compostela*. Podmínkou obdržení je ujít alespoň posledních sto kilometrů pěšky či dvě stě kilometrů na kole nebo na koni.

Podél trasy vznikla infrastruktura. Zejména poutnické ubytovny, takzvané *albergues del peregrinos*, ale také obchody, bary, restaurace, penziony, hostely a tak dále. To vše se neustále rozšiřuje s narůstající oblibou cesty svatého Jakuba. Existuje několik druhů ubytování. Samozřejmě jsou k dispozici hotely či pensiony, ale takovýto luxus je cenově nedostupný pro mnoho poutníků, kteří každý den potřebují někde složit hlavu, a to někdy i po několik týdnů. Poutnická ubytovna se ve španělštině nazývá *albeurgue de peregrinos* nebo také *refugio*, což do češtiny můžete přeložit jako útočiště či útulek. Na cestě leží soukromé, komunální a církevní ubytovny. Cena za nocleh se liší, najdete jak bezplatné ubytovny, kde můžete darovat dobrovolný obnos peněz, tak komunální ubytovny, kde se ceny v současnosti pohybují nejčastěji mezi šesti až deseti euro za noc. V soukromých ubytovnách je cena většinou od deseti euro a výše. Počet míst závisí na velikosti města či vesnice.

V sezóně, která trvá od jara do podzimu zejména v letních měsících, je lepší rozmyslet podle knižních průvodců a map, kolik kilometrů ujdete a kolik ubytoven se na trase nachází. Hrozí totiž, že kvůli množství poutníků nezbudou volná lůžka. Je známá i možnost, kterou využijí ti odvážnější, kteří nemají rádi letní horka. Ti vyráží na cestu v noci a přes teplý den odpočívají. V některých soukromých ubytovnách je možnost místo zarezervovat předem. Kvalita ubytoven se různí. Setkala jsem se s velice skromně vybavenými ubytovnami, které byly udržované a čisté. Doslechla jsem se ale i o místech se štěnicemi, se kterými jsem neměla naštěstí tu čest.

4. Poutnictví a perspektiva antropologů

Všechna velká světová náboženství jsou spjata s poutními cestami. Pout' slouží k učinění pokání, upevnění víry a identity člověka. Vydat se na pout' znamenalo obrovskou liminální zkušenost pro věřícího člověka a jeho život (Turner 2004: 7). V Evropě patří mezi ty nejznámější křesťanská pout' do Říma, Jeruzaléma a do Santiaga de Compostela. Největší rozkvět zažila tato místa ve vrcholném středověku. Síla poutních míst je postavena na víře, že se zde děly zázraky, dějí se zde i nyní a můžou se odehrát v budoucnu (Turner 2004: 6).

Historik Norber Ohler (2002) o poutích napsal: „*Nemocní i zdraví, bohatí i chudí, zoufalí i šťastní putují od čtvrtého století po Kristu po cestách, aby na posvátných místech chválili Boha, prosili o pomoc, vzdávali díky, káli se ze svých vin. Mnohým pout' umožňovala vymanit se z všednosti nebo se jinde poohlédnout po lepších životních podmínkách*“ (11). Putovalo se od nepaměti, ačkoliv popularita těchto poutí byla v minulosti proměnlivá.

Poutníci, kteří se vydávali na pout', od středověku podléhali neustálé kritice ze strany církevní vrchnosti. Ta tvrdí, že poutní místa jsou plná neřestí a svodů. Poutníkům se doporučovalo nikam se nevydávat a hledat boha ve svých srdcích a všednosti života. V 16. století byli důvodem rozporu reformátoři, kteří odmítali poutě a s tím spojené uctívání svatých. To změnil až Tridentský koncil⁶, kdy bylo znovu povoleno uctívání svatých a konání poutí (Ohler 2002: 33). Poutě se znovu dostaly do hledáčku vládnoucích vrstev v osvícenství. Poutníci, kteří odcházeli z domova, byli nařčeni z porušování pospolitosti, zahálení od práce a vynášení peněz ze státu. Došlo ke kontrole poutí, jejich usměrňování a nakonec byly zákonem zrušeny. Nahrazovaly je křížové cesty a procesí, které byly jednodenní, a nenarušovaly tak pracovní morálku. Ve 20. století to byly totalitní režimy, které omezovaly vše, co bylo spojeno s náboženským shromažďováním. Díky tomu se poutě měnily

---

⁶ Tridentský koncil se konal od roku 1545 do roku 1563. Jednalo se zde o nově vzniklém protestantství a o reformacích katolické církve.

v manifesty svobody či protesty proti režimu (Ohler 2002: 33–44). Historie křesťanských poutí v Evropě ukazuje, že takováto spojenectví byla známkou svobodomyšlnosti a proto byla vždy podezřelá vládnoucím vrstvám (Ohler 2002: 83; Turner a Turner 1978: 31).

Ve společenských vědách bylo téma poutních cest a poutnictví dlouho opomíjeno. Objevilo se několik děl, která se zabývala konkrétními poutními místy. Za zmínku stojí Eric R. Wolf (1958), který zkoumal vyobrazení panny Marie Guadalupské v Mexiku, které začalo plnit funkci národního symbolu.

Dlouhou dobu také zazníval spor o jasnou dichotomizaci konceptu poutnictví a konceptu turismu. Ellen Badone a Sharon S. Roseman (2004) řeší tento spor v úvodní kapitole svého sborníku a považují ho za překonaný díky postmodernímu rychle se měnícímu světu. Tyto dva koncepty byly vždy rozdělovány hlavně na základě motivací aktérů k cestování. Motivace a vnitřní zkušenost od sebe nelze jednoznačně oddělit. Také cíle poutníků se v dnešní době proměňují. Popularita klasických náboženských poutí sice roste, ale také vznikají nové poutě, které nemají původně náboženský význam. Lidé putují na takzvané *Ground Zero* do New Yorku, které bylo místem teroristických útoků, nebo probíhají shromáždění fanoušků Star Treku (2).

Na konci 70. let přispěli k tématu poutnictví zásadním způsobem manželé Victor a Edith Turnerovi v díle *Image and Pilgrimage in Christian Culture* (1978). V něm navrhli první široký teoretický model pro antropologické zkoumání poutnictví. Turner stejně jako ve svých předchozích pracích, navázal na Gennepovu teorii o přechodových rituálech, které, jak Gennepe tvrdí, jsou univerzálním kulturním jevem napříč společnostmi. Preliminální fáze, kdy jsou jednotlivci či skupina symbolicky vyhoštěni ze svého místa v sociální struktuře či prostoru, je následována fází liminální, přechodovou. Tento stav je většinou oproštěn od původních společenských podmínek, protože se nachází mimo sociální strukturu. Ti, co jsou na pomezí, musí splnit podmínky a projít určitou zkouškou, aby se dostali do třetí konečné fáze rituálu, takzvané postliminální, a byli znovu začleněni do společnosti s novým statutem (van Gennepe 1997: 27).

Turner se zaměřil na prostřední liminální část přechodového rituálu. Liminalita má schopnost produkovat takzvané *communitas*. Je to „stav spřízněnosti na základě zcela spontánní komunikace.“ V určitých situacích dochází „dokonce ke vzniku společného vlastnictví s ostatními jedinci.“ Tento vztah se vyznačuje „pokorou, posvátností, homogenitou a přátelstvím“ (Turner a Turner 1978: 250). „Rysy liminarity nebo liminárního člověka⁷ jsou nutně nejasné.“ Tito jedinci „nejsou ani tady ani tam, nacházejí se mezi postaveními určenými a uspořádanými zákony, zvyklostmi, konvencemi a obřady“ (Turner 1969: 96). *Communitas* se mohou vyvinout v anti-strukturu, která strukturu ideologicky odmítá. Organizace anti-struktury stojí v opozici ke struktuře nebo alespoň tvoří její alternativu, a postrádá často hierarchii. Tyto skupiny se vědomě udržují na této úrovni přechodového rituálu v rámci společnosti. Anti-struktury ve společnosti tradičně tvořili ti, co jednoduše nezapadali, byli trnem v oku vládnoucím autoritám, ale například i studenti, umělci a podobně (Turner 1969).

Poutnictví v rámci křesťanství podle Turnerových (1978) nahradilo přechodový rituál a zprostředkovalo náboženskou liminální zkušenost a představovalo možnost, jak se na určitou dobu vymanit z ovládaných hierarchizovaných struktur společnosti. Život lidí byl ekonomicky, sociálně i nábožensky lokalizován na jednom místě a pouť umožnila na určitou dobu opustit rutinní práci a domov. Svoboda na cestě byla v protikladu ke společenské struktuře, která byla svázána pravidly a kontrolována (3–8).

Liminalita poutnictví je založena na attributech jako je osvobození od světské struktury, homogenizace statutů, zjednodušení oděvu i jednání. Má očištnou moc. Reflexe nejen náboženských hodnot a vzniku *communitas*, je ukryta i v samotném pohybu poutníka, který se díky cestě na vzdálené poutní místo oddaluje od pomyslného centra ekonomického a politického vlivu směrem k periferii, a tato periferie se stává pro poutníka momentálním centrem. Poutník uniká nejen z každodenního života, ale i přes hranice

---

⁷ Pojem je odvozen z latinského slova *limen*, česky práh. Objevují se slova *liminalita* i do češtiny přeložená *liminarita*. Pro tuto práci volím užívání nepočestěného výrazu *liminalita/liminální*.

provincií, státních útvarů, říší. Proměna jednotlivce či skupiny v jiných přechodových rituálech bývá povinná. Poutnictví je specifické tím, že ho poutník volí a vykonává dobrovolně. Po návratu domů se poutník stává v očích všech lepším člověkem a křesťanem, ačkoliv důvod poutě bývá spíše opačný. V liminálním světě se „*poskvrněná sociální bytost může znovu očistit a obnovit*“ (Turner a Turner 1978: 30, 34–35, Turner 2004: 15).

Dílo manželů Turnerových bylo převratné, zároveň započala vlna kritiky a snah o vyvrácení jejich konceptu. Kritizována byla hlavně univerzálnost teoretického konceptu. *Communitas* mohou být součástí poutnické zkušenosti, ale nejsou řešením ke všem významům, které lze v poutnictví najít. Individuální příběhy a zkušenosti poutníků korespondují s konceptem manželů Turnerových, ale podle Ellen Badone a Sharon S. Roseman (2004) je také mnoho výzkumů, kde nelze toto paradigma aplikovat (4). Simon Coleman (2002) tvrdí, že *communitas* byly vhodným konceptem v kontextu intelektuálních 60. let. „*Tato doba byla kvasi-spirituální, kvasi-politická, revolucionářská a extatická.*“ Turner vytvořil své paradigma tak, aby sedělo právě na křesťanské poutě (2).

Nejucelenější odpověď na koncept byl nový obecný přístup k antropologii křesťanského poutnictví, se kterým přišli britští antropologové John Eade a Michael Sallnow (1991) v díle *Contesting the Sacred: The Anthropology of Christian Pilgrimage*. Kritizovali globálnost a esencialitu přístupu manželů Turnerových, to, že vyhledává univerzální charakteristiky a sociální funkce poutí, a vytváří nežádoucí homogenitu fenoménu poutnictví. *Communitas* jsou příliš idealizovanými popisy pouti.

Náboženské putování je podle Johna Eadeho a Michaela Sallnowa (1991) prostorem pro konjunkci mnoha protichůdných diskursů a interpretací. Je to místo, kde aktéři soutěží o kulturní zdroje. Každá kategorie poutníků přináší vlastní konstrukci chápání významů pouti a poutního místa. Neustále dochází k takzvanému *contestation* (5, 15). K analýze tvorby diskursů spojených s poutním místem je třeba použít konstruktivistickou agendu, která obsahuje tři atributy. Těmi jsou osoba (*person*), místo (*place*) a text. Tímto

způsobem by měly být poutě zkoumány ve svém specifickém kontextu (9). *Communitas* jsou pouze jedním z diskursů o poutnictví, které je třeba dekonstruovat na historické, kulturně specifické a kontextuální úrovni (3).

Antropologické bádání se díky postkoloniální kritice odklonilo od zkoumání statických a ohraničených sociálních jednotek k výzkumu mobility a překračování hranic v postmoderním světě. S tématy, jako je kosmopolitismus, nomádství, transkulturalismus, migrace ve všech formách a diaspory, souvisí také poutnictví. Poutník je podle Zygmunta Baumana (1996) ten, co neustále hledá svoji identitu. Pátrá po cíli, účelu života a kýžené kontinuitě. Takový je metaforický obraz poutníka moderního, který touží konstruovat stabilní identitu. Postmoderní doba si naopak žádá, aby měl jedinec svoji identitu nezafixovanou a ponechal své možnosti otevřené (22).

Pohyb jako neoddělitelný aspekt poutnictví a jeho důležitost si uvědomovali Simon Coleman a John Elsner (1995). Osoba, prostor a text jsou rozhodujícími prvky pro konstrukci charakteru poutního místa, pohyb je ale v procesu poutnictví čtvrtým centrálním prvkem, který je nutný použít v analýze (205–206).

Sám prvek pohybu může být rozdělen na různé formy. Může mít formu performativního aktu, který ovlivňuje sociální a kulturní změnu. Skrze tělo se pohyb stává katalyzátorem zkušenosti tělesné. Skrze sémantiku pohyb dává do kontextu lokální, prostorové či místní chápání poutnictví. A skrze metaforu vytváří z poutnictví vnitřní proces, kdy i některá náboženství mohou být pokládána za cestu (Coleman a Eade 2004: 16–17).

Alternativní cestu se snaží najít Jill Dubisch (1995), která vidí potenciál jak v *communitas* (Turner a Turner 1978), tak v *contestation* (Eade a Sallnow 1991). Ve své experimentální studii z ortodoxního poutního místa v Řecku použila konceptu *communitas* variabilně a situačně. Tento přístup dovoluje odvolávat se na liminalitu a *communitas* v případě určité situace, není ale nutné napasovat toto paradigma na vše, co souvisí s poutí (97). K soupeření diskursů dochází až ve chvíli, kdy poutníci dorazí do cíle – do svatyně, a jejich

jednání je pod dohledem církve. Do té doby není jejich jednání ovlivněno ani kontrolováno náboženstvím (221).

Domnívám se, že v případě mého výzkumu je koncept *communitas* (Turner a Turner 1978) nedílnou součástí poutní cesty do Santiaga de Compostela. Netvrdím, že je tato teorie aplikovatelná na všechny aspekty a možné perspektivy pouti. Souhlasím tedy s autory Eade a Sallnowem (1991) a jejich konceptem *constestation*, který neuznává univerzálnost *communitas*, ale bere je jako jeden z možných diskursů. Právě syntéza těchto dvou konceptů v práci Jill Dubisch (1995) nalézám kompromis, který hledám, jak nakládat se specifickými příklady poutních cest. V tomto případě bych ráda poukázala na spontánně vznikající socialitu mezi kolektivem poutníků, kteří se v mnoha případech ani osobně neznají, právě skrz *communitas* a liminalitu a to s důrazem na specifickou pozici své osoby jako výzkumnice a kontextu.

5. Cesta svatého Jakuba

5.1. Příprava na cestu

Hledání tématu budoucí diplomové práce bylo obtížné. Čas se krátil a já stála před těžkým rozhodnutím, o čem vlastně práce bude. První pokusy o zajímavý výzkum byly smeteny ze stolu kvůli nemožnosti zrealizovat uspokojivý výzkum a neuchopitelnosti témat. Vzpomínala jsem s nostalgií, jak „jednoduché“ bylo napsat bakalářskou práci o studijním pobytu v zahraničí. Pobyt jsem absolvovala, téma mě zajímalo, bavilo a pohltilo a co víc byla to velká osobní zkušenost, která měla přínos nejen v podobě absolventské práce, ale také osobní. Hledala jsem opět výzkum formou osobní zkušenosti a vytržení z prostředí nejen domova, ale i České republiky. Chtěla jsem vytržení z každodennosti. Myšlenka na poutní cestu proto přišla v pravý čas.

Vše začalo mnohem dříve a to v roce 2009, kdy jsem na doporučení své sestry vyrazila se dvěma kamarády na pouť do Santiaga de Compostela ve Španělsku. Byla to náročná cestovatelská zkušenost. Zvolili jsme trasu vedoucí do cíle z jihu, od Portugalska. Tam jsme se kvůli komplikacím na letišti v Londýně ani nedostali. Po dvoudenním čekání v londýnské letištní hale jsme letěli do Zaragozy na severovýchodě Španělska a museli jsme změnit naše plány. Vzhledem k nedostatku času jsme ušli kolem dvou set kilometrů na počátečním úseku cesty mezi městy Pamplona a Castrojeríz. Santiaga de Compostela jsme nedosáhli. Moje fyzická kondice byla v té době opravdu mizerná. Nedostatečně jsme se informovali a sbalili si nesmyslně velké batohy. Uprostřed léta byla teplota kolem čtyřiceti stupňů na slunci. Měla jsem puchýře ze špatných bot, bolavá záda z dvacetikilové krosny a ponorku ze svých souputníků. Poté, co jsem se vrátila domů, a někdo se mě zeptal, jaké to bylo, jsem bez zaváhání odpověděla, že „skvělé“. Jak je to možné?

I přes všechny útrapy se nedalo popřít, že atmosféra poutě a míst, kudy cesta vedla, byla dechberoucí. Ať už středověká města s klikatými uličkami,

španělština, kterou jsem v té době neovládala, malebnost krajiny či místní lidé ochotně radící směr cesty a rozdávající ovoce poutníkům. Několikahodinové trasy mezi obydlými místy byly naopak v některé dny rovné, nehostinné, rozpálené a na obzoru nebylo kromě *fata morgány* vidět nic. To byly momenty, kdy člověk začal přemýšlet a vzhledem k nekonečnému kladení nohy před nohu a slunci nad hlavou se starosti či vzpomínky z dalekého domova jeví v nových odlišných barvách a úhlech pohledu. To mi vnuklo myšlenku, že jakmile se jednou v životě ocitnu na křižovatce a budu chtít promyslet určitá témata důkladnějším způsobem či nastolit nové otázky, půjdu do Santiaga de Compostela. Nebudu se zde zamýšlet nad tím, zda je diplomová práce mojí křižovatkou života. Ale námět to byl skvělý v mnoha ohledech – v akademickém i tom osobním.

Rozhodla jsem se nyní oproti první zkušenosti s *caminem* absolvovat cestu sama. Našla jsem mnoho zájemců, kteří se nadchli a chtěli jít také. Ale promýšlela jsem, jak učinit výzkum co nejvíce efektivním v rámci mých hranic, a česky mluvící společníci mi do toho nezapadali.

Trasa vedoucí od hranice s Francií, takzvané *Camino Francés*, má sedm set osmdesát kilometrů. Vzhledem k nedostatku času a po zvážení svých fyzických možností a hranic, jsem naplánovala start v Leónu, čekalo mě něco přes tři sta kilometrů. Našli se ti, kteří obdivovali mou odvahu ujít tolik kilometrů a jet sama do cizí země. Ale také se našla velká část lidí, kteří říkali, že jsem blázen. Vzpomínám na některé obličejce, ve kterých se po sdělení mého plánu zračila lítost, a s hlubokým povzdechem pravily: „*To nemůžeš zvládnout.*“ V tyto momenty jsem si připadala pošetile. Stačilo opravdu málo, aby moje sebevědomí pomalu rostlo jako stupně na teploměru nebo aby se během krátkého momentu zhroutilo do propasti.

Datum odjezdu se blížilo a započal dialog s mým já. Do svého deníku jsem napsala: „*Strach? Proč? Je to Španělsko, ne prales v Amazonii. Všude budou lidé, infrastruktura, telefonní signál. Mám pojištění a koupené letenky. Vždyť je to k smíchu. Kolik lidí cestuje samo a na jak dlouho, na jiné kontinenty, do divočiny,*

kde jsou závislí opravdu jen sami na sobě. A já řeším tři týdny ve Španělsku.“

(1. 9. 2013)

Velké dilema bylo také samotné rozhodnutí ujít tři sta kilometrů. Jak jsem napsala výše, cesta má sedm set osmdesát kilometrů od hranic s Francií, což je nejčastějším místem začátku pouti. Nicméně možnosti, kde začít, jsou nepřeborné. Vlastní pud sebezáchovy mi říkal, že to stačí, vzhledem k mým předchozím zkušenostem, fyzické kondici, financím i času. Bude ale taková vzdálenost a strávená doba v roli poutníka dostatečná k tomu, abych napsala práci o poutnictví? Tento vnitřní rozpor vyplňoval čas, který mi zbýval do odjezdu. Plná energie jsem plánovala jednotlivé úseky cesty, četla a sháněla informace. V momentě, kdy jsem se se svým rozhodnutím vnitřně ztotožnila, stačilo pár pochyb a vše opět bylo jinak. A den odjezdu nadešel.

„Ať je můj strach jakýkoliv, došla jsem k závěru, že opravdu potřebuji na měsíc odjet. Nedělám nic nedobrovolného. I přese všechna dilemata se těším. Hlavně kdybych to nezvládla, tak by mě hanba fackovala a nemohla bych si vážit sebe samé. Všichni kolem vědí, kam jedu, mnoho jich věří, že to zvládnou. V životě přijdou mnohem zásadnější rozhodnutí a zkoušky než dovolená ve Španělsku.“

(5. 9. 2013)

V den odjezdu tomu všemu nasadila korunu moje kamarádka, která mě před cestou na letiště vynadala, protože nový záchvěv pochyb přišel pár hodin před odletem. Měla důvod mě plesknout po zádech a důrazněji mi vysvětlit, že jsem byla ve Španělsku několikrát, mimo jiné jsem tam žila šest měsíců a domluví se španělsky popřípadě anglicky bez větších obtíží.

5.2. Patnáct hodin v Barceloně

Poutník, který se objeví v Barceloně, tam se svým vzhledem moc nezapadá. Nebo alespoň takový byl můj dojem. Pospala jsem si pár hodin na letišti. V brzkých ranních hodinách jsem se už nemohla dočkat a vyrazila do centra města, kde mě čekalo asi tak patnáct hodin čekání na autobus do Leónu, kde měla má pouť začít. Den jsem strávila většinou na pláži u moře nebo

v přilehlém přístavu a parcích, jelikož objevování turistických krás Barcelony jsem již absolvovala před nedávnem. Viděla jsem se spíše v šatech a bez krosny. Krásných třicet stupňů Celsia a pohledy lidí tomu nasvědčovaly. Taková poutnická výbava bývá spíše praktická než slušivá. Mé vysoké kožené pohorky se na pláž nehodily. Kolena v bermudách mi zkrášlovaly tejpovací pásy v černé barvě. Na zádech jsem měla nacpanou krosnu, ověšenou spacákem a plechovým hrnkem, a přes jedno rameno fotoaparát, přes druhé tašku s doklady.

Čekání na autobus mi podrazilo nohy. Ve své samotě, nevědomosti, do čeho vlastně jdu, a frustrace ze selhání jak v budoucí diplomové práci, tak v užívání si dovolené, bylo několikahodinové čekání nejhorší částí celého jedna dvaceti denního výletu. Do svého deníku, který v ten den nahrazoval naslouchajícího přítele, který ale bohužel neodpovídal, jsem si tehdy ze zoufalství zapsala: *„Opustila jsem stereotypní komfort, tolik jsem si to přála, ale tohle čekání mě nutí přemýšlet nad tím, že bych byla radši doma. (...) Mám strach, že tenhle výzkum bude průšvih, že z toho žádná diplomka nebude. Stěžuju si už teď na diplomku, a to jsem ještě ani nic nenapsala a nezažila. Nikam nechci, nic nechci vidět. Vyčerpává mě představa, že mám někoho poznat z vlastní iniciativy a dělat nějaký výzkum, když mám problém už sama se sebou.“*

(6. 9. 2013)

Opustilo mě moje pětadvacetileté já, opustily mě všechny dosavadní zkušenosti a opustila mě veškerá odvaha. Otázky přicházely po celý den a uspokojivé odpovědi jsem v sobě nenacházela. *„Zvládnou cestu se svojí fyzickou kondicí? Co když nikoho nepotkám, nikdo si se mnou nebude chtít povídat! Budu tři týdny sama. Proč jsem nezůstala doma? Co tu dělám??? Co když takhle osamělá a znuděná budu po celou dobu?“* (6. 9. 2013) A čas se vlekl nejpomaleji, jak jen mohl. Jak se blížila doba odjezdu autobusu, z uplakánka se zas postupně stávala cílevědomá poutnice, která odvede dobrou práci a ještě si to celé určitě užije. A ano, *camino* mi tento den mnohonásobně vynahradilo.

5.3. Poutníkovy první kroky

„Je 6 hodin ráno, 7. září. Po noci strávené v autobuse jsem dojela do Leónu. Jsem zmožená z dlouhé jízdy, nevyspání a z neustálých pokusů svých spolucestujících, kteří seděli přede mnou, zlámat mi nohy pokládáním sedadel do horizontální polohy.“ (7. 9. 2013)

Do autobusu, který protínal větší města na severu Španělska, postupně nastupovali lidé s batohy, v pohorkách a mně svitla naděje. Byli to poutníci. Vydala jsem se do centra města, pod nohama a na stěnách domů se začaly objevovat žluté šipky nebo mušle a lidí, místních i poutníků, přibývalo. Sedím na lavičce na hlavním náměstí naproti staré katedrále na vršku. Vychází slunce. Začínají mě míjet poutníci procházející kolem katedrály, kde si odpočinuli na pár minut, aby mohli zase pokračovat dál v cestě. Zdraví mě typickým přáním šťastné cesty „*Buen camino!*“. Všichni mají krosny na zádech a hole, ať s těmi určenými na takzvaný *nordic walking*, nebo s obyčejným dlouhým klackem, o který se opírají. Většina z nich nese někde na sobě připnutý či pověšený symbol poutní cesty – svatojakubskou mušli hřebenatku. Jak jsem zmínila výše, způsob zpracování a podoba symbolu se různí. Často poutníci nosí opravdovou vějířovitě tvarovanou polovinu schránky tohoto měkkýše velikosti dlaně, nebo pouze jeho vyobrazení v podobě výšivky, amuletu na krku, potisku na triku, odznáčku přišpendleného na hrudi či klobouku a podobně. Místní obchůdky se suvenýry těží z tohoto symbolu pravděpodobně nejvíce. Už jsem nebyla cvok ve vysokých botách z Barcelony. Zalil mě hřejivý pocit, že již někam patřím, ačkoliv moje vyhnanství trvalo pouhý jeden den.

Poutníci do Santiaga de Compostela se nedají porovnat s poutníky, kteří navštěvují jiné náboženské poutě. *Camino* absolvuje pestrá škála lidí z více než šedesáti států světa, všech věkových kategorií a sociálních statusů.⁸ Nancy L.

---

⁸ Pro představu roku 2013, kdy jsem sama pouť absolvovala, cestu dle statistik *Oficina de acogida al peregrino* absolvovalo 215.880 poutníků, z toho přibližně polovina byla žen a polovina mužů. Více než polovina z tohoto počtu byla ve věkovém rozmezí od 30 do 60 let. Těsná polovina z celkového

Frey (2004) popisuje moderní poutníky na caminu po dlouhodobém výzkumu jako lidi z „urbánní střední třídy vzdělaných Evropanů, kteří spíše než z náboženských důvodů, jsou na cestě z důvodů kulturních, spirituálních, atletických a osobních.“ Nejsou to pouze křesťané, ale také protestanti, agnostici, New age nebo esoteričtí spiritualisté (91). Manželé Turnerovi charakterizují moderní poutnictví jako smíšené s turismem, kdy je většina cesty k poutnímu místu absolvována za pomoci moderních způsobů transportace (Turner a Turner 1978: 240). V případě *camina* je to dopravení se do místa, kde poutník cestu započne.

Před katedrálou v Leónu si ke mně přisedává kluk s dredy v pruhovaném svetru. Něco hloubavě píše do svého deníku, chvíli na to si začne balit cigaretu a anglicky mě osloví. Cestu začal před měsícem ve Francii. Došly mu peníze, proto cestu nyní v Leónu končil. „*Nezáleží na tom, jestli dojdeš do Santiaga. Záleží na cestě samotné. Chceš radu? Mluv s lidmi! Na počátku se ti zdá, že se bavit nechtějí, že někoho budeš obtěžovat, ale to není pravda.*“ (7. 9. 2013, poutník)

V klášteře sester benediktýnek jsem si nechala vystavit *credencial del peregrino* neboli poutnický pas, který mi usnadní ubytování, stravování a ulehčí nepředvídatelné situace, které by mohly nastat. V klášterní ubytovně jsem se také pro tuto noc ubytovala. Tato ubytovna je zvláštní na rozdíl od jiných necírkevních zařízení, má oddělenou část pro muže a ženy. V suterénu je ve dvou místnostech asi dvacet kovových paland, koupelna, toaleta a kuchyňka. Také společenská místnost s počítačem a knihami, které si lze půjčit a krátit s nimi čas. K dispozici je služba vyprání oblečení. Je to spojeno i se sušičkou, takže poutník se nemusí obávat, že mu oblečení za nepřízně počasí do druhého dne neuschne. Venku je k dispozici dvůr s posezením.

---

počtu byla ze Španělska, zbytek obsadilo Německo, Spojené státy, Itálie, Francie a tak dále. Co se profese týče, nejvíce bylo na cestě studentů a důchodců.

(Zdroj: <http://peregrinosantiago.es/esp/oficina-del-peregrino/estadisticas/?anio=2013&mes=>)

Při své první zkušenosti s poutní cestou o několik let zpátky jsem často přespávala s přáteli venku pod širým nebem, ale již tenkrát mi došlo, že pobývání na ubytovnách s ostatními souputníky je nedílnou součástí putování a poutnictví. Když je sezóna v plném proudu, je lepší opravdu brzy vstát a být na místě mezi prvními, protože počet míst bývá omezen. Nejčastěji poutníci vstávají mezi šestou a sedmou hodinou ranní, aby ušli větší část cesty v dopoledních hodinách, zároveň se vyhnuli horkému počasí. Odpoledne si již užívají odpočinku v *albergue* a objevují krásy okolí bez batohů. Může za to také horké letní počasí. Pokud je teplo nesnesitelné, zaslechla jsem i o poutnících, kteří se na cestu vydávají přes noc, aby se vedru vyhnuli.

Maricruz a María seděly ve společenské místnosti v benediktýnské ubytovně. Byly to dvě Španělky důchodového věku. Po dni stráveném pozorováním lidí a přemýšlení nad svojí situací jsem se rozhodla, že svůj ostych a svá dilemata překonám, oprášila jsem svoji španělštinu a oslovila je. S nadšením se se mnou bavily o své cestě, kolik kilometrů denně průměrně ujdou a kam plánují dojít. Důvody k absolvování cesty pro ně nebyly náboženské. „*Jsmetady, protože jsme si daly slib. Slib samy sobě, že to zvládneme. Jde o sebejistotu. Nicméně nás baví chodit a potkávat se s jinými lidmi.*“ (7. 9. 2013, Maricruz) Pozvaly mě, abych s nimi následující den vyšla. Jsou tu ještě se dvěma přáteli. Domluvily jsme, že se o půl sedmé ráno sejdem před bránou ubytovny.

Je před rozbřeskem a venku je temno a chladno. Ubytovna šumí ruchem vstávajících a balících se poutníků, kteří začínají další den putování. Pro někoho den několikátý, pro mě první. Moji souputníci nabírají svižné tempo a kličkují uličkami Leónu s baterkou v ruce, aby nepřehlédli žluté šipky, které značí cestu z města. Chtěla jsem začít cestu vzhledem ke své fyzičce obezřetně, několikrát mi během prvních deseti kilometrů přišlo na mysl, že kdybych šla sama, tak bych už na konci Leónu seděla někde na obrubníku a odpočívala. A nejen tam, zastavovala bych v každé vesničce, u každé lavičky nebo mezníku, abych se nasvačila, podívala se do mapy či průvodce, kolik kilometrů jsem ušla, nebo se alespoň napila vody. Vím o sobě, že bych se zprvu musela neustále

přesvědčovat a nutit jít dál. Ale bylo dobře, že jsem udržovala tempo s ostatními. Než jsem se nadála, měli jsme za sebou „svých prvních deset kilometrů“. Naplánovala jsem si před cestou první den ujít dvacet kilometrů, jenže vzhledem k brzkému vstávání, jsem původního cíle dosáhla už před polednem, proto nebylo těžké nechat se přemluvit, ať s ostatními pokračuji dál.

Během dopoledne jsem více poznala svoje souputníky, se kterými jsem strávila následující tři dny. Ángel byl profesor latiny a španělštiny v důchodu, ve svých třiasedmdesáti letech byl nejstarším ve skupině. Maricruz byla bývalá učitelka. Matías byl účetním. María Jesús naopak jako nejmladší ze svých přátel ve svých šedesáti pěti letech byla zdravotní sestra v penzi. Všichni čtyři byli neskutečně vitální. Velice často jsem jim nestačila. Ángel s Matíaselem svižně pochodovali i přes rostoucí břicho a jejich hlavy pod turistickými kloboučky zdobily šediny. Maricruz a María Jesús měly skoro až atletické postavy, oblečeny byly do moderního outdoorového oblečení. Byli to staří přátelé, kteří část cesty šli již minulý a předminulý rok. Vždy pokračovali z místa, kde předchozího roku skončili, a plánovali ujít zase určitou část. Do Santiaga de Compostela dojdou až příští rok. Tím ale cesta nekončí, protože plánují jít ještě ze Santiaga de Compostela na Finisterru, což je dalších devadesát kilometrů k Atlantickému oceánu. Takzvané *part-time pilrimage* (Frey 2004: 90–91) není na *caminu* ničím zvláštním. Sama jsem ho absolvovala roku 2009, při své první zkušenosti s *caminem*. Atmosféra cesty je tak lákavá, že není nutné dojít do cíle. To jsem již zmínila výše a v průběhu cesty se mi tato domněnka mnohokrát potvrdila. Všichni čtyři senioři se řídili heslem *¡Vive su sueño!* (Žij svůj sen!). Byli na sebe hrdí, že ve svém věku podnikají takto aktivní dovolené. Odmítali se nechat omezit jejich věkem a i přes různé závazky každý rok opustili své rodiny a domovy, aby se sešli a užili si dovolenou. Svěřila jsem jim své obavy ze samoty a neznalost poměrů na cestě díky tomu, že je to prozatím můj první den. Zeptala jsem se, co se jim na cestě líbí a proč stojí za to ji absolvovat. Matías podotkl se souhlasem ostatních: „*Camino je hlavně o lidech, kteří tu jsou. Je to velice společenské místo. Baví nás potkávat stále nové lidi. Před pár dny jsme šli kousek s jednou Němkou, která tu byla úplně sama a neuměla ani slovo*

španělsky. Domlouvali jsme se pouze rukama a nerozuměli si. Ale i tak jsme spolu strávili celý den. Vidíš a včera jsme potkali tebe a teď jdeme spolu.“ (8. 9. 2013, Matías)

Krajina kolem nás nebyla ničím zajímavá, míjeli jsme často dálnici a vesnice nevypadaly nijak útulně. Vše jsem svůj první den naplno vnímala, pozorovala okolí, pozorovala jsem lidi kolem, ostatní poutníky, jak vypadají, jakými jazyky mluví, jak rychle jdou, jak mají velké batohy, které nesou, a v tom všem jsem se snažila najít něco, co by mne samotnou přesvědčilo, že je to vlastně fajn a že si zbytek svého pobytu zde určitě užiju a zvládnu to stejně jako ostatní. V momentě, kdy jsem začala přemýšlet, že mě začínají bolet nohy a tížit krosna a krajina je nudná až hrůza, narážíme u jednoho domku na naservírovanou bednu švestek, sušenky, návštěvní knihu a razítko, které si můžeme sami vtisknout do našich *credencialů*. Z domu vychází malý pán s brýlemi na nose, který toto malé pohostění poutníkům obstarává. Zeptala jsem se ho, proč to vše dělá. Nadšeně mě a moje přátele pozval do svého domu k obrovské knihovně, která byla plná návštěvních knih, které obsahovaly vzkazy, pozdravy a poděkování ve všech možných jazycích, také pohlednice, fotografie, dopisy a jiné. Kolem mezi haldami knih byly bedny se sklizenými jablky, hruškami a jiným ovocem. Prý cestou žije. Již od počátku devadesátých let, kdy *camino* znovunabývalo na své slávě, schraňuje tyto záznamy a za tu dobu potkal mnoho lidí, kteří míjejí denně jeho dům. Na jeho vizitce, kterou mi věnoval, stojí pod jeho jménem a obrázkem svatého Jakuba věta *Un amigo del camino y del peregrino te desea mucha suerte en el camino* (Přítel cesty a poutníka ti přeje mnoho štěstí na cestě). Usmívala jsem se. Bylo to milé a pohostinné setkání trvajícím pět minut, ale pro někoho, kdo je na cestě tak krátkou dobu, jako já, to je něco překvapivého a svým způsobem kouzelného. Tento člověk žil na cestě, bez toho aniž by ji sám šel. Cesta procházela jím. Takových setkání mě na cestě čekalo ještě mnoho a díky takovým lidem či malým pozornostem, kterými tito lidé hostí poutníky, se krosna zdála méně těžká a šlo se mi lehčeji. Pozitivní zážitky či příjemná společnost lidí kolem doslova odvedly moji pozornost od nechutě chodit.

Již před cestou jsem četla v jednom průvodci, že krajině kolem města León se říká *páramo*. Je typická tím, že je zde vyprahlá rovina, kdy člověk často nevidí, co je na jejím konci. Pochopila jsem, co tím chtěl autor naznačit. Posledních sedm kilometrů do vesnice, kde jsme již chtěli tento den zakončit a ubytovat se, vedlo podél silnice po rovině. Vesnici jsme před námi jasně viděli, ale i přes svižnou chůzi se vůbec opticky nepřibližovala. Konečně jsme došli a ubytovali se v soukromé ubytovně, jejíž kapacita byla pro pár lidí, měla upravenou zahradu s posezením, houpacími sítěmi a bazénem. Bylo teprve půl druhé odpoledne, měla jsem za sebou první etapu a svých prvních dvacet šest kilometrů a ani ve snu by mě nenapadlo, že zvládnou ujít tolik napoprvé. Byla jsem v euforii. Užívala jsem si po zbytek dne krásného počasí a času stráveného se svými novými přáteli. Během dne na místě přibývali další a další poutníci, kteří si k nám přisedávali a celé odpoledne jsme se bavili o *caminu*, o lidech, které jsme zde potkali či o našich domovech. Proběhla také nezbytná siesta v houpacích sítích a večerní procházka po vesnici. Socialita a setkávání poutníků díky tomu, že se sešli právě ten den na jedné ubytovně, byly důležitou součástí cesty. Až do večera jsem byla v neustálém kontaktu s lidmi, necítila jsem žádnou osamělost či pochyby, jako předchozí dny. Začátek cesty pro mě dopadl úplně nejlépe, jak mohl.

Takto detailní popis počátku svého putování uvádím, abych přiblížila, jak může vypadat den na cestě. Uvědomuji si, že ač se tyto zážitky mohou zdát nepodstatné, pro mě byly zásadní a pozitivně ovlivnily počátek mého putování a přispěly k celkovému dojmu, který ve mně *camino* zanechalo. Další dny probíhali s různými obměnami prakticky po celé putování stejně. Z brzkého ranního vstávání, denního putování, které končovalo v odpoledních hodinách, následného ubytování se v některé z ubytoven a odpočinku s ostatními poutníky se stala každodenní rutina. Když krajina nenabízela nic zajímavého a poutníkům došla témata konverzace, byl zrovna čas *café con leche* (káva s mlékem) a zákusku v podobě sladkého ještě teplého pečiva. Infrastruktura v poslední době expandovala natolik, že i v nejmenších vesničkách stála moderní příjemná kavárnička pro poutníky. A taková kavárnička se objevila

jako na zavalanou v momentě, kdy všichni začali toužit po malé pauze a kávě. Vše, co se začínalo zdát nudné, únavné a špatné, se vždy v pravý moment obrátilo v zábavné, příjemné a dobré.

Radost z fyzicky zvládnutého dne bez namožených svalů a puchýřů mě částečně přešla hned následující den. Po dvaceti kilometrech, kdy jsem stála na kopci u kříže, kde hrál kytarista zpívající o městě Astorga, které jsme z výšky kopce obdivovali před námi, se mi udělaly puchýře na obou chodidlech. Jsem přesvědčena, že šlo o jakýsi zasvěcovací rituál poutníka, protože na cestě jsem potkala minimum lidí, kteří se puchýřům vyhnuli. Do Astorgy jsem dokulhala. Mí drazí souputníci mě povzbuzovali a slíbili mi, že mě pozvou na večeři na místní tradiční jídlo, jelikož jsou rádi, že mě poznali. Únava po dvou dnech chůze, otačená chodidla znemožňující došlápnout na zem, menu o čtyřech chodech z pěti druhů masa, desert, káva, víno a aperitiv udělaly své a já jsem s horečkou odpadla již před osmou hodinou na svoji palandu v ubytovně.

5.4. Hledání cesty

Přišel den, kdy jsem se musela rozloučit se svými přáteli. Tyčily se před námi Leónské hory a přišla etapa cesty, ze které jsem měla obavy. Moje fyzická kondice mě donutila zastavit ve vesničce na úpatí hor a rozloučit se se svými souputníky, kteří ten den pokračovali dále. Povzbuzovali mě, ať pokračuji s nimi, ale celé dopoledne jsem viděla v dáli pouze jejich batohy velikosti špendlíkových hlaviček. Po několika kilometrech na mě museli čekat, jejich tempo jsem prostě neudržela. Věděla jsem, že jít tento den dál nemá cenu a musím si vyzkoušet samotu, hledání ukazatelů cesty v podobě žlutých šipek, ranní chůzi za tmy před rozedněním, ale hlavně jsem chtěla poznat další lidi.

„Jsem v albergue municipal v malé vesničce v horách, všude kvete vřes a pasou se stáda ovcí. Stará kamenná budova má ve dvoře obehnaném vysokou zídou zahradu s ovocnými stromy a v jednom rohu se rozvaluje velký spící pes. Venku stál nápis na tabuli „vyberte si postel a obslužte se, přijdu brzy, Váš

*hospitalero*⁹. Udělala jsem si pohodlí a celý den strávila na dvorku, kde na mě padaly zralé švestky přímo ze stromu.“ (10. 9. 2013)

Uvažuji, již po několikáté, jak je každý den stejný a zároveň jiný. Rána jsou těžká. Pochod před rozedněním a před první kávou je nepříjemný, moje tělo ještě není probuzeno k fyzickému výkonu. Poté se vše obrátí a já se jako opilá kochám okolím, zdravím se s ostatními poutníky, které míjím, zdravím mě lidé na zápražích svých domů a já se na všechny usmívám jak omámená. Najednou je poledne a vytyčený cíl na dosah. Poté mám již na sobě suché oblečení, jsem umytá, najedená a hlavně nemám na zádech svůj náklad a nohy stažené v pohorkách a čas neskutečně utíká. To, co činí dny jinými, i přes neměnný denní řád, je právě neustálý pohyb kupředu. Poutník nikdy není na jednom místě dvakrát po sobě. Každý den může vidět něco nového a potkat se s někým jiným.

„Potkala jsem v baru postarší manžele z Irska. Byli jako mimozemšťané. Neustále vzdychali „what a beautiful place, what a cute village“. Nechali si zavazadla odvézt taxíkem do místa, kam dojdou. Chodí prý pět až deset kilometrů denně...“ (10. 9. 2013) I na takové lze na *caminu* narazit. Tato zkušenost byla natolik rozdílná od ostatních setkání. Jejich způsob putování se mi zdál nesprávný. Proč se mi ale ten můj zdál dobrý? Brzy jsem pochopila, že na cestě jde o to, že si každý táhne svůj batoh, své břímě, svůj domov sbalený do malé krosny na zádech. Pokud se člověk nedokáže odpoutat od svých věcí, batoh váží hodně. Pokud má rozum, sbalí pár kilo věcí (po minulých zkušenostech na cestě jsem nyní sbalila kolem dvanácti kilogramů) a tělo vezme krosnu za svoji součást. Setkání se uskutečňuje na cestě mnoho, ale povětšinou jsou tato setkání o tom, že jsou poutníci naladěni na stejné vlně a lehce nacházejí témata hovoru díky podobným zážitkům. Tito dva „poutníci“ byli vyloženě nesympatičtí. Nepohrdla jsem konverzací s nimi pouze proto, že jsem vyloženě toužila po kontaktu s lidmi. Povídala jsem si ten den, s kýmkoliv to zrovna šlo. Byl to můj třetí den putování a poprvé jsem kvůli tomuto setkání pocítila

---

⁹ *El hospitalero*, v ženském rodě *la hospitalero*, je osoba, která má na starosti poutnickou ubytovnu. Náplní její práce je starat se o chod místa, ubytovávat poutníky.

přináležet k majoritní skupině poutníků, kteří touží *camino* poznat na vlastní kůži včetně potu a dřiny a poté si o tom popovídat s novými přáteli. Poutníci zažívají pocit sounáležitosti daný hlavně pocitem sdíleného fyzického aktu (Turner a Turner 1978). Cesta je náročná jak pěšky, tak na kole. Ti, co si tuto dřinu ulehčí, jsou označeni mezi ostatními poutníky za turisty. Turisté jsou ti, co „nemají přímý kontakt s místními lidmi, neocení prostor *camina* a netrpí spáleninami a jinými zraněními běžnými pro tuto cestu.“ Potvrzuje mi to Nancy L. Frey, která tvrdí, že poutníci vnímají turisty jako hlučné, neurvalé (2004: 93).

Následující den pochodu přes Leónské hory byl nejpříjemnějším na *caminu*, co se týče atmosféry, krajiny, vesniček, kterými cesta procházela. Tuto etapu bych nazvala nejzásadnější pro mě samotnou.

Vyšla jsem chvíli po šesté hodině ranní. Stezka odbočila z vesnice a prudce stoupala do hor. Svítala jsem si baterkou na cestu a při východu slunce jsem po dvou hodinách stoupaní stála v horách, kolem kvetl vřes, vegetace se změnila, na západ odcházela ranní nízko ležící mlha a vycházející slunce na východě svítalo zářivě oranžovo-růžovými barvami. Prošla jsem poloopuštěnou vesničkou, kde byly kromě několika málo obydlí domů ruiny kamenných usedlostí a mezi nimi stáda krav. Dávala jsem si kávu při východu slunce u znovuobnovené kamenné ubytovny, kouřilo se mi od pusy, jaká byla zima, a přemýšlela, jak příjemný může být čas strávený o samotě. Tou samotou jsem myslela to, že jsem nebyla na nikoho vázaná. Každé rozhodnutí ale i zodpovědnost ležela pouze na mně. Po celou dobu (i dny následující) jsem nepotkala jediného Čecha. Veškeré moje potřeby a jejich uspokojování byly podmíněné znalostí španělštiny a angličtiny, z toho španělština převládala.

Došla jsem k důležitému bodu zvanému *Cruz de Ferro*. Je to železný kříž postavený na vysokém dřevěném kůlu, kde lidé nechávají kamínky ze svého domova, aby se symbolicky zbavili něčeho, co je tíží na duši. Z kamínků, artefaktů, vzkazů, modliteb, kusů oblečení či dokonce bot a jiných věcí je kolem stožáru s křížem na vrcholu naskládána už solidní hora. Každý, kdo šel kolem, se zastavil, zanechal zde něco a až dojemně pitomně se usmíval. Stejně jako já.

Zajímavé je, že *camino* je někdy jako dálnice plná poutníků, kteří o sebe zakopávají. Jsou ale momenty, kdy jsem i půl dne nepotkala nikoho či pouze pár lidí a přemýšlela jsem, jestli jsem nesešla ze značené cesty. Předemnou se vinula zdánlivě nekončící horská krajina, která působila pustě. Cesta se ale stočila a najednou jsem stála před dřevěnou boudou, plnou státních vlajek různých států a volně pobíhajících psů a koček. Zvonil zvon, poté jsem zjistila, že kvůli mně. Zvoní pro přicházející poutníky, aby našli cestu a neztratili se v mlze. Místo obýval člověk, který se považoval za posledního templáře. Tedy alespoň to mi tvrdil můj dosti zjednodušený český bedekr. Dostala jsem horký bylinkový čaj a radu, ať na sebe dám pozor, že „*je to tu nebezpečné*“. Představila jsem si bandity v lese a udělalo se mi nevolno. Templář měl ale na mysli střežit si osobní věci na ubytovnách.

Energie mě začala opouštět. Po překonání vrcholů Leónských hor mě čekalo klesání do údolí a klesání obzvláště stezkou, která připomíná vyschlý vodopád, bývá mnohem náročnější než stoupání. V prvním městečku pod úpatím hor, které mělo všechny střechy pokryté lesklou černou břidlicí, jsem si odpočinula a začala jsem se cítit bídne. Místní ubytovny a restaurace byly plné poutníků, skupiny lidí vedly přátelské rozhovory, všichni hodovali, nosili ke svým stolům jídlo a pití z vnitřků restaurací. Nemohla jsem se zastavit. Chtěla jsem pokračovat dál. Nechtěla jsem se hned na začátku cesty zbytečně opožďovat v ujitych kilometrech. Na druhé straně hned na začátku cesty jsem pochopila, že denní plán, který jsem před cestou stanovila, je zbytečně náročný a měla bych ho brát pouze jako orientační. K třiceti kilometrovým trasám, které navrhoval můj knižní průvodce, jsem se ještě ani zdaleka nedostávala. Stále jsem si nechtěla připustit, že času mám dost a není nutné plán dodržet. Moje tělo nezvyklé na celodenní chůzi po horách začalo protestovat. Kotníky mi hořely bolestí kvůli prudkému sestupu z hor. Jako malátná jsem zvládla dojít do další vesničky, kde jsem čekala před ubytovnou, až ji otevřou. Dalších pět kilometrů do většího města bylo nad moje síly. Malá vesnička byla ke konci sezóny poloprázdná. Do ubytovny přišlo během dne pouze několik poutníků, kteří vůbec nebyli sdílní a byli stejně unavení jako já. Přišla opět denní fáze

osamění a klesání na mysli. Na bolavá a rozpálená chodidla jsem se nemohla postavit a brzy jsem usnula spánkem plným děsivých snů, že nedojdu.

5.5. Konec osamělého poutníka

Další den jsem se paradoxně v porovnání s průběhem předchozích dnů donutila ujít přes dvacet osm kilometrů. Dvě hodiny, které mi chyběly do svítání, byly dobrodružné. Žluté šipky, místo aby pokračovaly po asfaltové silnici, za vesničkou uhnuly dolů z prudkého srázu. Se svítilnou na hlavě jsem musela přebrodit potok, prodírat se křovím a přeskakovat kameny. Zároveň jsem neustále hledala žluté značky, které mohly být kdekoliv. Poté jsem krok za krokem stoupala či sestupovala úzkou pěšinkou v horách. To, že jsem na *caminu* jsem poznala jednoduše. Kde byl písek či udusaná hlína, tam byly orazítkovány stovky podrážek trekových bot. Druhý, ještě jasnější, indikátor, že držím správný směr, byly bohužel všudypřítomné odpadky kolem stezky, které značily průchod mnoha stovek poutníků.

Ubytovna postavená kolem kostela vypadala zvláště, šlo o kóje po dvou lůžkách, které stály rozestavěny v půl kruhu kolem celého kostela, a mezera mezi nimi a kostelem tvořila jakýsi dvůr zakrytý stínem z několika stromů. Trvalo mi celý den dojít do této ubytovny. Byl již podvečer. Byla jsem tak unavená, že jsem nemohla mluvit. Z nervozity, že ujdu málo kilometrů a do cíle nestihnu dorazit, jsem ušla možná až zbytečně moc a sáhla jsem si během dne blízko ke dnu svých sil. Míjející poutníci, mezi kterými byly již známé tváře díky setkávání po několika dnech putování, mě motivovali dojít dál a ještě dál. *Camino* mi únavu vynahradilo tím, že jsem poznala své nové přátele.

Sedla jsem si před svůj pokoj na zem dvora. Přisedla si ke mně mladě vyhlížející Němka Kristin, se kterou jsem sdílela pokoj, a další její tři souputnice, Teresa taktéž z Německa a Polky Natalia a Marta. Zmohla jsem se pouze na koktavé představení. Dostala jsem ihned čokoládu, do hrnečku červené víno a cigaretu. To jsem ještě netušila, že to budou ony, s kým strávím zbytek pouti.

Teresa mi další den při odpočinku v malé vesničce na návsi po náročném kopcovitém úseku řekla: „*Před lety se mi do rukou dostala kniha od Hape Kerkelinga¹⁰, tak jsem se o cestě dozvěděla a zařekla jsem se, že ji ve dvaceti pěti letech půjdu. Což vyšlo až o rok později. Pracovala jsem v Hamburku v pojišťovně a mám za sebou nešťastnou lásku. Od října se stěhuji do Berlína, kde začnu studovat média. Víš, tahle cesta je pro mě jako přechod do nového života v Berlíně a splnění snu zároveň. Začala jsem cestu v Burgosu a měla jsem dny, kdy jsem se cítila osaměle. Je ale úžasné, že jsem vždy někoho potkala. Stále měj na paměti větu „Camino ti nedá, co chceš, ale co potřebuješ!“ (11. 9. 2013, Teresa)*

V tom momentě se objevila místní paní, která nesla v láhvi vodu čerstvě nabanou z pramene a nalila nám do našich cestovních hrnků na osvěžení. Od tohoto dne a díky zkušenostem z dnů předchozích, jsem o neskutečné atmosféře na cestě byla již plně přesvědčena.

S novými souputníky jsem objevila novou dimenzi své cesty. Prvních několik dní jsem neřešila, jak se budu stravovat. Byla jsem přesvědčena o tom, že se zvládnou stravovat nízkorozpočtově. Těšila jsem se, že možná na konci cesty si za odměnu dám něco dobrého v místní restauraci. Měla jsem v sobě zakořeněnou myšlenku, že na dobrá, teplá jídla prostě nemám finance, a byla jsem po několik dní spokojená, když jsem si koupila čerstvý chléb, dobrý sýr a nějaké ovoce. To se zlomilo po setkání se svými novými souputnicemi. Již po prvním společném dni jsme vyrazily do restaurace na *menú del peregrino*, což je zvýhodněné menu pro poutníky, které je možné objednat ve valné většině restaurací podél cesty. Skládá se ze dvou chodů a dezertu. Z navštěvování restaurací v místě přespání se stal skoro každodenní zvyk. Každý den se pro mne rozrostl ještě o jeden rozměr, velice příjemný, a to o gastronomické zážitky, kterým jsem se nesmyslně bránila v předchozích dnech. Byla to jídla v místních poměrech běžná, ale výtečně připravená, nebo to byly místní speciality, jako například čerstvé chobotnice. Často se ke stolu přidávali další poutníci, kteří v onom místě také přebývali, a běžně se k večeři objednálo i několik lahví červeného vína.

---

¹⁰ Kerkeling, Hape. *Tak já teda jdu, aneb, Moje Svatojakubská pouť*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2009.

Během několika málo dnů jsem se stále více seznamovala se svými souputnicemi. Poznávala jsem další a další poutníky, které již děvčata znala z předchozích dnů a které jsme běžně potkávaly během dne, dle toho, jak rychle a kam, kdo putoval. Stávalo se často, že toho, koho jsem někde předešla, jsem poté potkala v ubytovně, aniž by se vysvětlilo, jak se tam mohl dostat dříve než já. Osvědčila jsem se jako velice cenná osoba v naší mezinárodní skupině – jediná jsem ovládala španělský jazyk. Sloužila jsem tedy jako informační kurýr, který vyřizoval dotazy na cestu, služby v ubytovnách, ingredience v jídlech v restauracích, nákupy v lékárnách, rezervace ubytoven na budoucí dny, řešení problémů a komplikací ostatních souputníků na úřadech či v bankách. Byla jsem na sebe pyšná, na druhou stranu občas se objevily situace, kdy pro mě role prostředníka byla nevděčná.

Týden cesty utekl mrknutím oka. Tomu všemu předcházela poklidný den, během kterého se cesta za krásného počasí klikatila horskými vesničkami, lesy a stezkami v polích. Nebylo nic zvláštního na úzké kamenité stezce olemované břidlicovými zídkami potkat stádo krav se zvonci na krku. Po strmém stoupání jsem procházela kolem kamenného milníku, který informoval, že se právě nacházím na hranici dvou provincií, a s nádechem jsem pravou nohou učinila krok do Galície.

Přešly jsme hranici provincie León a dostaly se do Galície. Den jsme zakončili na vršku Alto do Poio v malé restauraci s ubytovnou. Seznámili jsme s dalšími poutníky, kteří ten den využili stejnou ubytovnu. Italský poutník, který seděl při večeři vedle mne, mi vysvětloval, že na tomto vršku se mění klima z vnitrozemského teplého a suchého na oceánské deštivé a chladné. Měl pravdu. Pokud jsem hleděla směrem, odkud jsme přišli, vládlo tam slunečné počasí, celý předchozí týden bylo příjemných dvacet pět stupňů Celsia. Stačilo otočit hlavu a podívat se z vrcholu dolů do krajiny, která nás očekávala v dalších dnech. Údolí pod kopci bylo výrazně zelenější, nebe bylo zamračené nízko položenými mračny a k večeru začala padat mlha. Teplota klesla během pár hodin minimálně o deset stupňů Celsia. Pro tento den se nekonalo oblíbené posezení pod širým nebem na zápraží či zahradě ubytovny. Všichni obyvatelé

přilehlé malé *albergue* byli nacpaní v malé restauraci u dlouhého stolu a hořícího krbu a užívali si výborného jídla, červeného vína a dobré společnosti.

Kostel v prvním galicijském městečku za hranicí provincie měl úžasnou atmosféru. Pocházím z rodiny, která je z tátovy strany silně katolická, jsem pokřtěná. Ale zde moje víra, respektive příslušnost ke katolicismu, končí. Během dětství a dospívání a vlivem událostí v mém okolí a rodině se ze mě stal velký skeptik, co se náboženství týče. Dlouhá léta jsem o sobě tvrdila, že jsem ateista, což nebyla pravda, jak již dnes vím. Byl to postoj, který plynul z vlastní nevědomosti. Byl také často přebírán od mé mámy, která konvertovala ke křesťanství kvůli sňatku s tátou. Nikdy se ale nestala věřící. Můj názor se postupně díky lidem, které jsem potkala během minulých let, a díky vzdělání měnil. Podstatnou roli hrálo rozlišení pojmů ateista a věřící. Došlo mi, že jsem byla vždy věřící, akorát to nebyla víra v konkrétního boha. Setkávala jsem se s mladými lidmi z celé Evropy, kteří pomáhali překonat moje nepochopení k institucionalizované víře v boha. Přestala jsem soudit a raději jsem vyslechla důvody, které k tomu tito lidé mají. Oslavy různých křesťanských svátků v kruhu rodiny, o kterých mi vyprávěli Italové, Španělé či Dánové, se mi zdály až dojemné. Byla jsem přesvědčena, že poutní cesta pro mne nebude náboženská. Nevyhýbala jsem se návštěvám nejrůznějších svatostánků, jelikož jsem obdivovatel architektury a *genia loci* těchto míst. Chtěla jsem také ze zvědavosti navštívit v budoucích dnech mši.

Ve zmíněném staříčkém kamenném kostele na kopci svítily stovky svíček, prostorem se nesla nevtíravá chorálová melodie, bylo tam temno a vzduch byl těžký. Překvapila jsem sebe sama a příležitostného cynika uvnitř sebe. Neskutečně jsem se na tomto místě dojala. Dovnitř jsme vešli jako skupina poutníků, ale tam jsme byli pouze jako jednotlivci. Každý nasával atmosféru místa, byl stejně dojatý jako já a mnoho dlouhých minut seděl a zíral před sebe v němém úžasu. Můj vnitřní cynik chtěl něco namítat proti možnosti zakoupení drahé svíce, ale umlčela jsem ho a svíčku jsem koupila. Zapálila jsem ji se vzpomínkou na svoji rodinu a postavila ji mezi desítky dalších zářících

svící. Je mnoho zvláštních momentů, které se mi na cestě přihodily, ale tento byl nejhlubší, co se spirituality týče. Nedokážu vysvětlit, proč tomu tak je. Před vstupem do kostela jsme byli upovídání, veselí a zároveň unavení ze stoupaní do kopců. Venku foukal studený vítr a svítlo slunce. To vše kontrastovalo s prostředím tichého kostelíka s malými okny, které nepropouštěly světlo, kde se zastavil čas. Pocítila jsem naprosté smíření se světem kolem a sama se sebou. Nic mi v ten moment nechybělo. Uvědomila jsem si, že je to již několik dní, co jsem využila možnosti připojení k internetu, které bylo běžnou součástí služeb ubytoven. Nevyhledávala jsem sociální sítě ani jsem do sebe „necpala“ denní dávku zpravodajství a bulváru. Když mi přišla emailová zpráva, telefon jsem vypnula, odložila a rozhlédla se po okolí. Potřeba jakéhokoliv kontaktu s domovem, informacemi a rodinou byla pryč. *Camino* mi v tento moment dodávalo jistotu. Vše mi dávalo smysl. Toto byly silné momenty, které mě do budoucna nutily přehodnotit svoji osobní situaci. Byla jsem pouze poutníkem mezi ostatními poutníky s jednoduchými denními potřebami (Turner a Turner 1978).

Ráz krajiny a počasí se se vstupem do provincie Galícia změnil. Hustá mlha se držela celé dopoledne a cesta olemovaná žlutými šipkami, mušlemi či patníky, které odečítaly kilometry do Santiaga de Compostela, vedla malými vesničkami plnými kamenných usedlostí, kolem lesů, potoků, břidlicových zídek a luk. Začala mne zmáhat celková únava, která se při několikahodinovém pochodu začala projevovat. Měla jsem za sebou sto šedesát kilometrů. Číslo, které by mě před započítím cesty ani ve snu nenapadlo. Nad vodou mě držela celodenní konverzace s ostatními souputníky.

„Lékařka Natalia mi vysvětlovala, jak probíhají poutě v Polsku. Je to organizovaná věc. Lidé vyjdou v jeden konkrétní den a jdou spolu. Modlí se cestou či zpívají. V případě camina je náboženství sekundární, ačkoliv je silně věřící. Užívají si s matkou, která jí dělá doprovod, kostely a mše, ale také rády cestují. Obě mají rády sport a chození po horách, cesta je náročná, ale zvládají ji zatím dobře. A důvod, proč jít Camino de Santiago? Manžel s ní cestu nechtěl jít z časových důvodů, proto je s matkou. Není to jen aktivní dovolená. Natalia má

osobní problém. Snaží se neúspěšně o miminko se svým mužem. Nerozumím tomu, co očekává. Zda čeká na zázrak, nebo prostě jen doufá, že najde novou energii a odlišnou perspektivu problému, který ji trápí.“ (14. 9. 2013)

Silné příběhy také kolují mezi poutníky. Zmíním zde příběh Toma z Anglie. Zemřela mu matka a cesta pro něj byla způsob, jak se se ztrátou vyrovnat. Potkalo ho několik lidí, se kterými jsem mluvila. Zpráva o něm se šířila mezi poutníky i několik dní dopředu po cestě. Netušila jsem, zda místem, kde se nyní nacházím, již prošel nebo sem teprve dojde. Šel do Santiaga, pak zpět a na francouzských hranicích v Saint-Jean-Pied-de-Port se otočil a do Santiaga šel znova. Hlavně, Tom šel bosý. Přiznávám, že pravdivost těchto příběhů se nedá ověřit, ale zároveň jsem neměla v ten moment důvod o ní pochybovat.

Ubytovali jsme se v benediktinském klášteře za dobrovolný příspěvek. V prostoru ubytovny zněly tiché gregoriánské chorály a místnost byla zarovnána kovovými palandami pro poutníky. Rozlehlý klášterní komplex tvořil centrum malého městečka, které ho obklopovalo. Mniši starající se o svoje útočiště působili soběstačně. V prostorách kláštera se nacházely dokonce plantáže zeleniny, kukuřice a dalších plodin. Bylo nás již sedm. Přidali se k nám, respektive k Natalii a Martě, dva Poláci. Těch bylo na cestě opravdu mnoho a velice rádi se družili. Což se znovu potvrdilo chvíli na to, kdy jsme narazili v městečku na Poláka Marka. Mladý pohledný sportovec byl opálený od slunce a tvář měl zarostlou fousy. Byl velice rád za společnost, která mluvila jeho vlastním jazykem. Nikdy jsme ho nepotkali v předchozích dnech a ani ho dle jeho slov již nepotkáme, protože chodí kolem padesáti kilometrů denně a předpokládal, že do Santiaga de Compostela dorazí pozítří či o den později. Za zmínku stojí, že započal svoji pěší pouť v Katyni.

Přiznám se, že jsem žádné Čechy na cestě nepotkala, česky jsem mluvila pouze se svým deníkem, zápisky a občas s Poláky, když jsme narazili na společné slovíčko v polštině i češtině. Byla jsem ráda. Souviselo to nejen s rozhodnutím, absolvovat cestu sama bez česky mluvících souputníků, ale také s pocitem svobody, který mám vždy, když jsem v zahraničí. Čeština mi

připomíná domov a nedovoluje mi užít si místa ve své celé atmosféře. S tím souvisí vzpomínky na setkávání s krajany na zahraničních dovolených, kdy jsem ke stereotypně vnímaným českým rodinám pociťovala nesympatie a raději jsem se nepřiznala k tomu, že hovořím stejným jazykem.

Vydali jsme se na večerní mši v klášteře. Polští poutníci to brali jako povinnost a byli natěšení, německé dívky byly podobně naladěny jako já a mši jsme navštívily pro zajímavost a ze zvědavosti. Vybavily se mi zážitky z dětství, kdy jsem byla nucena navštívit ceremonie v kostele, kde byla zima a nerozuměla jsem, proč se všichni chovají, tak jak se chovají, a kázání mi nedávalo smysl. Ano, i tady na konci Španělska v kostele na poutní cestě jsem pociťovala stejnou úzkost. Bylo zde cítit až příliš kadidla, lidé klekali a vstávali, rodiče peskovali děti, aby dávaly pozor, a ty poté po mírném pohlavku do zátylku klekaly také bez sebemenšího zájmu se sepjatýma rukama, jako jejich rodiče. Mše ve španělštině orodovala za křesťany v Sýrii a mně se hlavou honilo, proč se modlí pouze za křesťany? Proč ne i za jiné nevinné? Před očima jsem viděla své příbuzné klečící v kostelíku v mém bydlišti a vzpomněla jsem si i na to, jaká tam byla zima, až jsem měla studený nos. Poté přišla část dávání příspěvků. Lidé automaticky vytahovali padesáti eurové bankovky z peněženek a plnili procházejícímu mnichovi ošatku. Vypadalo to jako povinnost darovat tolik peněz, jako vstupné na show. Španělský chlapeček přede mnou nevěnoval mši žádnou pozornost a skládal z okopírovaných zpěvů tryskáče a vlaštovky. Vyrobita jsem mu papírovou lodičku a odešla nejméně půl hodiny před koncem. Teresa mě následovala.

Trochu jsem se styděla, že jsem takový ignorant, že jsem ze slušnosti nevydržela na mši déle. Venku na prázdném rozlehlém schodišti kostela jsme s Teresou rozdýchávaly předchozí zážitek. Teresa měla na mši stejný názor jako já. Pomalu se stmívalo a nad údolím zapadalo slunce. Najednou jsme zaslechly živou hudbu. Vydaly jsme se za ní. U malé hospůdky nedaleko kaple kláštera hrála skupina místních hudebníků tradiční galicijskou hudbu na dudy, akordeon a buben. Objednaly jsme si pití, posadily se k venkovnímu stolku a nechaly se unášet kouzlem živé hudby. Přisedl si k nám Luis, kterého jsem

s pauzami potkávala nejméně pět dní v předchozích částech cesty, ale pouze jsme se na sebe zubili. „*Luis je z Barcelony a cestu jde už podruhé. Začal v Roncesvalles (Francie). Je tu proto, aby našel sám sebe a to prý tak, že potkává nové lidi a má mnoho zážitků, to z něho dle jeho slov formuje jiného, nového a lepšího člověka. Lépe se poznává. Před tím absolvoval cestu na kole, ale to dle jeho slov vůbec není takové. Mělo by se chodit pěšky, člověk toho víc vidí a více lidí pozná. Těší se na Finisterru (konec cesty u oceánu), kde si dá za odměnu mariscadu, typické jídlo z mořských plodů. Dozvěděla jsem se také, že na těch zapadlých stezkách v lesích, které lemují zídky obrostlé břečťanem a kudy vede camino, se často točily španělské hororové filmy, na což jsem si bohužel vzpomněla každý další den za tmy před rozedněním.*“ (15. 9. 2013)

Všichni tři jsme se přesunuli ke klášteru, připraveni, že půjdeme brzy spát. Hudebníci prošli hrajíce městečkem a došli zrovna ke klášteru. Pravidelně takto hrají, aby podpořili místní kulturu. Objednala to místní radnice. Místo spánku se objednala v protější hospůdce lahev vína a všichni jsme s kapelou tančili. Nemohla jsem ten večer z přehršle zážitků ani usnout, zaplavoval mě pocit naprostého smíření, nic mi nechybělo a pochyby z předchozích zážitků naprosto vymizely.

Počasí bylo opět dokonalé a poloopuštěné vesničky, kterými se stezka klikatila, byly plné osamělých ruin zemědělských usedlostí. Náradí a oblečení bylo pohozené, jako by je někdo opustil sotva před pár hodinami. Sláma vylézala z hromad spadáných krovů a střech stodol. Mezitím vším se překvapivě vždy našel alespoň jeden obydlený domek, před kterým seděla stará seňora, která přebírala trsy neurčité zelené natě a na provázku kolem ní běhala koza. Byl to obrázek, jako vystřižený z dávné minulosti. Pouze díky těmto posledním usedlíkům nešlo vesničky prohlásit za naprosto zaniklé. Dubové lesy mezi usedlostmi, ať už obydlenými či ne, byly liduprázdné. Zase se zdálo, že jsme byli jedinými poutníky na celé cestě.

Naše rozrostlá skupina převážně polských poutníků již byla natolik velká, že tento vzniklý organismus začínalo být těžké zkoordinovat. Rozhodnutí se činila mnohem hůř. Ubytování pro tolik lidí, kteří chtěli být

dohromady, se muselo vymýšlet s předstihem. Celý tenhle shluk se také pomaleji pohyboval. Vyrazily jsme proto s Kristin napřed. Kolem byla mlha, která pouze dávala tušit, že se kolem rozprostírají oblé zalesněné kopce. Bylo dokonalé ticho. Celé dopoledne jsme s Kristin nepotkaly jedinou kavárnu či obchůdek a po třech hodinách chůze jsme se rezignovaně zastavily, rozbalila jsem karimatku a usadily jsme se pod starou jabloní uprostřed ničeho, která začínala nést první známky blížícího se podzimu. Snědly jsme vše, co jsme u sebe měly. Byla to velká hostina z ovoce, čokolády, chlebu a sýra, dokonce jsme ji zapily červeným vínem, které nám od předchozího večera zbylo. Konečně se objevili další poutníci. Byl to Luis z Barcelony, který dostal záchvat smíchu, když nás dvě spatřil, jak zoufale sedíme v příkopu a cpeme se chlebem.

„Kristin mi vyprávěla, jak ráda cestuje. Je jí neuvěřitelných čtyřicet let. Nevěřila jsem jí to. Vypadá na třicet i méně. Žije sama a pracuje v bance. Nebaví ji prosit lidi, aby s ní jeli někam na dovolenou. Cestuje sama již mnoho let a to po celém světě a vždy najde nové přátele. Nepřijde jí divné, že do Santiaga jde sama. Začala také v Leónu jako já, kde potkala hned první den ráno Polky Natalii a Martu, se kterými se spřátelila a od té doby jdou všechny spolu.“ (16. 9. 2013, Kristin)

Skvěle si rozumíme, řekla mi, že by byla ráda, kdybych s ní došla do Santiaga de Compostela. Jinou možnost jsem si ani nepřipouštěla, bylo by zbytečné loučit se před cílem. Poté, co jsem se rozloučila se svými španělskými souputníky před Leónskými horami, jsem chtěla poznat nové lidi, abych měla co nejvíce zážitků i materiálů k výzkumu. Došlo mi ale, že tyto lidi nechci opustit do konce cesty. Stali se neskutečně rychle součástí každodennosti na poutní cestě. Každý den jsem se dozvíдалa něco nového z jejich životů. Při seznámení se témata hovoru vždy točila kolem místa, kde pout' člověk započal, jak to jde s chozením, kolik má puchýřů. Mimochodem velice vděčné téma byly způsoby, jak puchýřům předcházet nebo jak je léčit. Stačilo vždy pár hodin chůze spolu, kdy jsme se navzájem motivovali, popoháněli a krátili si rozhovory čas. Poté přicházela na řadu mnohem vážnější témata. Já i ostatní

jsme neměli zábrany mluvit o vážnějších problémech, které v životě řešíme. Navzájem jsme si radili či vyslechli trápení toho druhého.

Toho dne jsme se ubytovali dle jednoho zahraničního bedekru v údajně nejlepší ubytovně na poutní cestě. Dle mého názoru i dojmů ostatních se autor nemýlil. Ubytovna a pensionek v podobě rodinné usedlosti s kamennými zídkami okolo se rozléhají na vrcholku kopce. K jídlu majitelé servírovali vlastní vypěstované plodiny, maso a také vlastní víno. V malé kuchyňce vaří poutníkům asi šedesátiletá paní domu v krajkové bílé zástěře a večere probíhají v rustikální útulné jídelně. Prostor ubytovny, která se nachází v přilehlé části stavení, je nově vybavený. Poskytuje palandy pro dvacet poutníků, terasu s výhledem, krásné koupelny a společenskou místnost, která je z části obložena hrubou kamennou fasádou a z části moderně řešenými skleněnými plochami. Naše skupina, toho dne čítající pět Poláků, dvě Němky, dvě Britky, Kanad'ana a mě, tráví zbytek dne na zahradě za usedlostí. Majitelka zde suší na dlouhých šňůrách bílá prostěradla, která vlají ve větru. Je příjemné teplo a svítí již ne letní, ale podzimní slunce, které na okolí vrhá syté barvy. Mezi ozdobnými kameny, udržovanými trsy kvetoucích rostlin a skalniček, jsou rozestavěná lehátka vyrobená z dřevěných palet. Po bosých nohách nám přebíhají všudypřítomné ještěrky.

Povídali jsme si, kdo má jakou profesi, jak se seznámil se svými partnerem a jak celá cesta dokáže bolet. Britka Maggie mezitím Němce Terese ošetřovala puchýře. Doted' si pamatuji větu: „*Tereso, myslím, že by sis měla konečně přiznat, že tvoje boty jsou opravdu špatné*“. Teresa měla nohy plné puchýřů a tvořili se jí stále nové, nechápala jsem, jak může každý den vstát a jít. Mně se naštěstí nové puchýře vyhnuly. Objevila jsem skvělý trik. Neustále jsem si měnila ponožky za suché. Pokaždé, když jsme zastavili, i jen na malý oddech po hodině chůze.

Dvě starší dámy z Británie, Maggie a Lucy, byly již deset let oddány. Maggie bylo padesát tři let a Lucy bylo šedesát tři let. Jsou sladěny ve všem. Mají stejné oblečení, očividně nakupovaly po dvou kusech. Jejich poutnická garderoba sestává z olivově zelených plátěných kalhot, béžových košilí

s krátkým rukávem a vest s náprsními kapsami. Obě jsou střiženy na krátko. Rozdíl je v tom, že Maggie je vysoká bruneta a Lucy je menší sportovní postavy s prošedivělými vlasy. Jsou k sobě navzájem galantní, balí si cigarety z malé kovové plechovky, kde mají tabák, aby ušetřily a zároveň, aby nekouřily tolik, jako kdyby měly krabičku s již připravenými cigaretami. Mají nakažlivý humor a neustále se do sebe strefují. Na cestu se vydaly prostě proto, že si chtěly udělat volno. Lucy pracovala jako vychovatelka dětí ve speciální škole a Maggie byla vysloužilý voják. Také měla mnohaletou zkušenost jako zdravotník záchranné služby, proto byla její lékárnička nejpraktičtěji vybavená a nejlépe si věděla rady s každým puchýřem, zraněním a bolestmi. Lékařka Natalia pouze přihlížela a kroutila překvapeně hlavou nad Maggieiným uměním. Při večeři, kdy ještě probíhaly zdvořilostní rozhovory a všichni jsme se navzájem poznávali se svými novými souputníky, se polská část stolu na krátkou dobu odmlčela, když zjistila, že Maggie a Lucy nejsou sourozenci, jak se Natalia ptala. V tu chvíli ostřeji vynikl kontrast mezi odlišným kulturním, náboženským a politickým zázemím, ze kterého jsme pocházeli. Poláci vypadali zaraženě a vyměňovali si rozpačité pohledy. Je všeobecně známo, jak zásadní roli hraje víra v životě Poláků a jak velkou moc má katolická církev. Já, sice pocházející z částečně katolické rodiny, ale ovlivněna ateistickým prostředím české společnosti, jsem byla mile potěšena z neobvyklého setkání. Roli v mém případě hraje i obor, který studuji, a časté cesty po Evropě, které mě naučily nedivit se tomu, co nemusí být zrovna obvyklé v českém prostředí. Reakce Poláků mi připadala tragikomicky rozpačitá. Ti naštěstí toto téma po chvíli zdvořile přešli a proběhlo příjemné posezení s večeří.

V zákoutí dvora usedlosti jsem objevila soukromou kapli o velikosti malého pokoje, před ní stál obrovský starý dub, kde seděla stará drobná paní. Byla z Dánska. Netuším, kde se tam objevila. V předchozích dnech jsem ji na cestě nezahlédla. Hlavu jí zdobil vysoko vyčesaný drdol bílých vlasů a na čele měla posazený kšilt z průhledného plastu. V ruce držela malý notýsek, do kterého černou tužící a vodovými barvami kreslila výhled na dům, který měla před sebou. Lámanou angličtinou mi vysvětlila, že nemá ráda fotoaparáty a to,

co vidí, si raději namaluje. Listovala přede mnou notýskem a ten byl plný jednoduchých až naivně krásných obrázků rostlin, krajiny a jí samotné, jak jde stezkou kupředu. Potvrdilo se mi, že *camino* poskytuje člověku až magické momenty a setkání.

Další den, jsme narazili na kámen, který nám oznámil, že do Santiaga de Compostela zbývá posledních sto kilometrů. Z denní chůze se stala po devíti dnech na cestě rutina. To, co mi na začátku cesty připadalo nepředstavitelné, bylo každodenností, která mě již nepřekvapovala. Vše dostalo řád, mělo smysl. Díky blízkosti cíle se cesta zaplnila poutníky. Mnoho lidí započínalo cestu právě sto kilometrů před Santiagem de Compostela, aby splnili minimální počet ujitých kilometrů a na konci cesty dostali osvědčení za splnění poutě.

Zaskočilo nás množství poutníků, kteří se na cestě vyrojili. Moji souputníci mě požádali, abych po telefonu zarezervovala deset kilometrů vzdálenou ubytovnu. Podmínkou provozovatele ubytovny bylo, abychom dorazili do tří hodin odpoledne. Poté se rezervace zruší. Najednou se začaly dít pro mne nepochopitelné věci. Čekalo nás deset kilometrů, na které jsme měli dvě hodiny času. Polští souputníci měli potřebu navštívit katedrálu v centru města, kterým jsme zrovna procházeli. Nedalo se jim vysvětlit, že máme naspěch, pokud chtějí do své rezervované ubytovny. Já, Kristin a Kanad'an Henry jsme šli napřed. Teresa díky puchýřům postupovala s Maggie a Lucy vlastním tempem. Měla jsem pocit zodpovědnosti za rezervaci. Byla jsem to já, kdo tam telefonoval, a rezervace byla na moje jméno. Zbytek cesty jsem skoro běžela a krok se mnou držela pouze Kristin a Henry. Na konci sil jsme stihli dojít do ubytovny a rezervovat místa. Zbytek skupiny dorazil o čtyřicet minut později s informací. Polští poutníci a Teresa nám přišli pouze oznámit, že pro dnešek volí levnější variantu ubytování, na kterou narazili poblíž. Maggie a Lucy se přidali k nám. Ubytovna se toho večera již nezaplnila. Přicházeli mi na mysl poutníci, kteří dorazili do tohoto místa před námi, a byli odmítnuti. Byla to lekce. Odmítla jsem již cokoliv organizovat a rozhodla jsem se více vnímat hranici toho, kdy někomu pomáhám a kdy se již nechávám zneužívat. Ještě toho večera jsem se dočkala omluvy.

Výsledkem ale bylo rozhodnutí, že skupinová integrita již přestává v tomto počtu lidí fungovat. Můj vztah s polskými poutníky byl díky předchozím zkušenostem a dnešní události až do konce cesty ambivalentní. Respektovala jsem je, ale další pokusy o bližší spřátelení jsem vzdala. *Camino* napomáhá snadnému sdružování lidí všech národností a statusů, na druhé straně přesně do tohoto vztahu nezapadala přílišná úzkoprsost a homofobie Poláků, které jsem poznala. Ať už se jednalo o reakci na lesbický pár, ortodoxní víru či neoplácené laskavosti z mé strany. Dalšího dne jsme na cestu vyrazili spolu, ale již ne jako skupina, která dohromady vyjednává o budoucích plánech. Nyní jsem to byla já, Kristin a Henry. S ostatními jsme se potkávali během dne. Maggie a Lucy byly vždy samostatné, k nim se přidala Teresa a Poláci zůstali sdružení. Byli nadšení, že spolu mohou mluvit polsky.

5.6. Poutník před cílem

Santiago de Compostela se nezadržitelně blížilo. Zvládala jsem ujít více než třicet oproti průměrným dvaceti kilometrům denně na počátku cesty. Mé tělo si navyklo na tíhu batohu, který se stal neoddělitelnou součástí trupu. Když cesta přede mnou vedla do prudkého kopce, jehož konec byl v nedohlednu, byla jsem již v momentě zjištění nešťastná a skeptická, jak se zvládnou vyšplhat nahoru. Nyní se mi před stoupáním nehonilo hlavou vůbec nic. Již jsem si nekladla otázky, zda to zvládnou nebo nezvládnou. Prostě jsem šla. Brala jsem chůzi jako samozřejmost a žádný terén mě předem nezaskočil, jak na počátku cesty či v minulosti. Nohy mě bolely, ale řekla bych, že vlivem každodenního opotřebení. Doléhala na mne celková únava než konkrétní bolest či zranění z určitého dne. Velké střídání ranních a odpoledních teplot si vybralo svou daň a nachlazení na sebe už nenechalo čekat.

Ráz krajiny se změnil. Vesnice a městečka již nepůsobily tak zapadlým romantickým dojmem, cesta často vedla podél velké silnice či industriálními zónami. Počet poutníků se minimálně zdvojnásobil. Přibýlo mnoho anonymních tváří. Lidé s malými, pro člověka vlekoucího krosnu, až směšně

lehkými batohy brázdili cestu. Ty, se kterými jsme se poznali během cesty, jsme o to raději potkávali.

Kristin se mi svěřila, že už se na cíl těší. Už je přesycena krajinou a památkami. Cítila jsem se v určité momenty stejně. Energie vyprchávala z mého těla a atmosféra mi připadala méně vřelá než v místech vzdálenějších od cíle. Vznikaly paradoxní momenty, které jsem měla společné s ostatními souputníky. Potvrdili mi, že ačkoliv určité chvílky již ztrácí kouzlo okamžiku, zároveň je děsí představa, že to vše bude končit a všichni se budeme vracet domů do našich každodenních životů.

Ztrácela jsem pojem o čase. Splývaly mi dny v týdnu. Byla jsem již blízko cíle a zároveň tak daleko. Zjistili jsme, že v pátek večer je v katedrále v Santiagu de Compostela mše pro poutníky, kterou jsem chtěla navštívit. Nedostatek ubytoven na tomto úseku dle průvodce a vzdálenost, která nám ještě do cíle zbývala, nás donutila ujít dalších více než třicet kilometrů. Jednalo se o předposlední den cesty před cílem. Mé tělo protestovalo. Bodavá bolest v chodidle, nový puchýř, bolavé kyčle a vrzající kolena značily, že moje fyzické síly se chýlí ke konci. Nevysvětlitelná vůle jít dál byla již pouze v mé hlavě. To vše se vylučovalo s pocitem, že mi bylo vlastně stále skvěle. Motivovalo mě to. Byla to velká výzva. Za posledních pár dní jsem zvládla opravdu hodně. Měla jsem ze sebe výborný pocit. Cítila jsem se silná a připadalo mi, že vše v budoucnu překonám již jednodušeji.

Večer před dosažením cíle jsme já i moji souputníci strávili zadumáni v myšlenkách. Společenská místnost ubytovny byla plná lidí, které jsme neznali. *Camino* pro ně byla jedna velká párty. Byli hluční a upovídání. Začali cestu sto kilometrů před Santiagem, byl to pro ně několikadenní výlet. Bylo to tak rozdílné od zkušeností z ostatních ubytoven podél cesty. Připadali jsme si osaměle, anonymně a svým způsobem zkušeně. Každý měl zašlé oblečení, zalepené či ovázané puchýře na nohou, opálený obličej od slunce. Všichni jsme přemýšleli, jak odlišně se cítíme vedle těchto lidí. Byli to ti druzí. Nepocítovali jsme žádnou sounáležitost, jako s těmi, se kterými jsme se míjeli celé dny na horských cestách a v malých vesničkách. Chyběly mi klidné večery v malých

vesnických ubytovnách u stolu s ostatními a sklenicí červeného vína. Neřešili jsme rezervace zpátečních letenek, ani co bude po návratu domů. Ačkoliv byly potřeba peníze na ubytování, jídlo a pití, materiální věci a běžné starosti domova byly nepodstatné. To se ale brzy mělo změnit. To zmínila i Nancy L. Frey (2004), že mnoho poutníků si nemůže vzpomenout, kdy naposledy ve svém životě strávili tolik dní bez automobilů, autobusů a jiných prostředků běžných v každodenním životě. „*Mnoho z nich postrádá jasně daný směr, který camino poskytuje poutníkům*“ (99).

Henry se zamýšlel. „*Zítří je konec. Čeká nás velké město, shon, turisti a realita. Je to vysněný cíl, ale zároveň nikdo nechce, aby to skončilo. Nikomu se nechce do reality. Jsem na sebe pyšný, zvládl jsem to bez větších komplikací a ve stejné intenzitě, jako ostatní. Bylo to moc rychlé, až moc. Člověk tu potřeboval opravdu jen spát, jíst, pít a chodit, jak jsi řekla. Lepší nedělat žádné plány. Kam jsem došel, tam jsem došel a ubytoval se. Nevěděl, co je za datum, co je za den. Žádné jiné starosti. Je to vše, co potřeboval.*“ (20. 9. 2013, Henry)

Přišel velký den pro nás všechny. Těšili jsme se, ale zároveň nás rozčilovaly doslova davy poutníků, mezi kterými jsme kličkovali. Vypadali jsme doslova jako poutníci mezi skupinami turistů, kteří vystoupili z autobusu několik kilometrů před městem v čistém oblečení a s lahví vody a kabelou přes rameno si vesele pochodovali ke společnému cíli. Škodolibě mě uspokojovalo, kolik takových již po krátkém úseku přerývaně dýchalo a kulhalo. Při stoupání na Monte do Gozo, horu nad městem, odkud poutník poprvé spatří Santiago de Compostela, jsem cíleně všechny předbíhala s pocitem síly. Byl to pocit, který mi říkal, že já jsem poutník, který ač táhne velkou krosnu, zvládá do kopce skoro utíkat. Vítězoslavně jsem došla k obřímu pomníku na vršku a přede mnou v údolí leželo Santiago de Compostela. V naprosté euforii jsme odpočívali opřeni o batohy v trávě a kochali se výhledem na město. Kolem korzovaly desítky lidí s fotoaparáty a průvodci, kteří nám každou chvíli zakryli výhled. Bylo nám to jedno. Jen jsme se pitomně usmívali a opětovali tyto úsměvy ostatním poutníkům, kteří se mezi turisty zjevovali. Věděli jsme, že mají za sebou to, co my. Dalo se to poznat nejen podle zevnějšku ale také z našich

i jejich tváří. Pocit sdíleného cíle a cesta, kterou všichni poutníci museli projít víceméně stejným způsobem, odkazuje na paradigma *communitas* (Turner a Turner 1978). Sounáležitost mezi poutníky před cílem stoupala zároveň s počtem těch, kteří tuto zkušenost neměli. Takzvaní turisté, ti, co nezažili fyzickou námahu, a atmosféru *camina*, byli poutníky použiti jako někdo, proti komu se dalo vymezit. Poutníci si tímto potvrdili svoji pozici v rámci společnosti a zesílili svoji skupinovou integritu.

Několik hodin na to, jsem seděla na zemi na Plaza de Obradoiro před katedrálou (viz obrázek 6), ve které byl hrob svatého Jakuba, a civěla jsem se zalomenou hlavou na tu velkolepou stavbu. Byla obří, stará a krásná, zdobená nepřeborným množstvím gotických reliéfů, sošek a ornamentů, které byly obrostlé mechem. Proběhlo mi na okamžik hlavou, že vypadá spíš jak aztécký monument z dobrodružného filmu. Stejně jako já na náměstí seděly další desítky poutníků, kteří zírali úplně stejným způsobem. Fascinovalo mě pozorovat další a další přicházející a jejich výraz v obličeji plný štěstí a úlevy, tedy přesně ten, co jsem měla já sama před několika okamžiky.

Vystáli jsme dlouhou řadu linoucí se až na ulici, abychom si vyzvedli v kanceláři zvané *Oficina del peregrino* ležící nedaleko katedrály osvědčení o splnění poutní cesty (viz obrázek 7). Když jsem přišla na řadu, byla jsem dotázána k čestnému prohlášení, zda jsem cestu opravdu absolvovala v minimální délce sta kilometrů pěšky. Je na výběr ze tří motivací k cestě a to z náboženských důvodů, z náboženských a kulturních důvodů a kulturních důvodů.¹¹ Vybrala jsem druhou možnost, náhlý popud mysli nedokážu uspokojivě vysvětlit. Jak ale píše Nancy L. Frey (2004), motivace poutníků k absolvování pouti jsou různorodé, většinou jasně nezapadají do nabízených kategorií v *Oficina del peregrino*. Ani sami poutníci nemají v důvodech cesty jasno. Motivy se překrývají a často se vyvíjejí v průběhu cesty díky nabytým zkušenostem. Proto jsou statistiky o motivech poutníků dost diskutabilní (90–92). Mojí hlavní motivací byl výzkum k diplomové práci. Za sekundární

---

¹¹ *Motivación religiosa, religiosa y cultural, sólo cultural.*

(zdroj: <http://oficinadelperegrino.blogspot.cz/2014/09/estadisticas-de-la-peregrinacion-en.html>)

motivů jsem považovala splněný sen, překonání sebe sama a urovnání si idejí do budoucnosti. Žebříček těchto hodnot se během času několikrát proměnil. Nedokážu říct, jestli při výběru důvodu absolvování pouti převažovala myšlenka na studium či na osobní život. Byla mi vystavena latinsky psaná zlatě rámovaná listina zvaná *compostela* s mým jménem, na kterou jsem obdržela za drobný příspěvek malý tubus. Pro mnoho poutník je to cenná památka na cestu.

Večer byla v katedrále mše pro poutníky. Cestou k ní jsem potkávala v ulicích města známé tváře poutníků, které jsem potkávala během cesty. Se všemi jsme si navzájem gratulovali. Byl to příjemný pocit něčeho jistého a známého uprostřed velkého města. Oni přicházeli s krosnou a holí, já jsem již krosnu odložila, měla jsem čisté oblečení, sandále místo pohorek a z jakési euforie jsem se poprvé po dvou týdnech nalíčila. Na rameni se mi houpal pouze fotoaparát. Už jsem nebyla poutníkem. Byla jsem již jen turistou ve velkém městě. Již před začátkem mše katedrálu prostupovala slavnostní atmosféra. Naprostá většina návštěvníků byli poutníci, kteří dnes či v předchozí dny, dorazili do města. Někteří po stech kilometrech, já po zhruba třech stech padesáti kilometrech, jiní po sedmi stech kilometrech. Rozdílly nehrály v tu slavnostní chvíli roli.

Prostor byl monumentální, tři hlavní chrámové lodě tvořily prostor ve tvaru písmena T, v jehož středu se nacházel monstrózní zlatě zdobený oltář a ze stropu visela slavná kadidelnice. V prostoru za oltářem se nacházela krypta s hrobem svatého Jakuba. Katedrála byla zaplněna, mnoho lidí sedělo na lavicích či stálo po stranách. Samotnou mši jsem většinou neposlouchala, ztrácela jsem se v ní kvůli nedokonalé španělštině. Nepatřím k častým návštěvníkům mší a jiných ceremonií, tato ale pro mne s náboženstvím nesouvisela. Byla to důležitá součást cesty a přišlo mi samozřejmé, že toto místo chci navštívit v rámci touhy po tom zjistit, jaké je to být poutníkem. Již jsem necítila nejistotu, jako v předchozích dnech cesty. Nekladla jsem si žádné otázky. Pouze jsem se opíjela úspěchem. Ceremonie gradovala rozhoupáním obří kadidelnice za pomoci sil několika mužů, podmanivý zvuk varhan

naplňoval obří prostor katedrály a nejen já, ale všichni kolem jsme byli očarováni kouzlem okamžiku, kterého jsme byli součástí a po kterém jsme všichni toužili.

Druhý den ráno mé tělo definitivně poznalo, že co mělo, tak zvládlo. Vědomí, že jsem došla do cíle a další den již nemusím nikam vstávat před východem slunce a pochodovat o mnoho kilometrů dále, zapříčinilo, že všemu, čemu jsem odolávala během cesty silou vůle, se projevilo nyní a v plné síle. Ze škrábání v krku bylo solidní nachlazení v podobě bolestivého kašle a při cestě z ubytovny do centra města, jsem uvažovala, že díky nechuti ujít dalších pár metrů, pojedou raději veřejnou dopravou. Představa dvacetiminutové chůze byla nepředstavitelná přes to vše, co jsem absolvovala před tím. Ostatní na tom byli podobně. Vydali jsme se do centra města společně s Kristin, Henrym a Teresou. Tam se naše cesty rozešly. Intenzita mého kašle byla taková, že jsem nesnesla trávit čas v uzavřených prostorách a veškeré pokusy navštívit další ze mší či muzeum proto ztroskotaly. Samota mi prospěla. Prošla jsem část centra města, bleší trh a dala si kávu a výborný místní dortík zvaný *tarta de Santiago* z mandlí. Opět jsem si do svého deníku napsala, že jsem šťastná a že nechci zpět. Doma mě čekalo sychravé počasí a povinnosti.

5.7. Cesta vede dál

Říká se, že když poutník vstoupí bránou do náměstí Plaza de Obradoiro a spatří katedrálu, je to definitivní konec cesty či smrt poutníka. Tvrdí to ve své eseji o návratech poutníků domů i Nancy L. Frey (2004: 95). Konec cesty a to, co následuje, je z hlediska antropologie často opomíjenou součástí přechodového rituálu.

Do konce výletu mi zbývalo ještě několik dní, které jsem měla k dispozici v případě neočekávaných situací a z toho vyplývajícího potencionálního zpoždění. Poutník uvnitř mě nezemřel úplně. Byla přede mnou další část cesty a to středověký „konec světa“ – mys Finisterra u Atlantického oceánu vzdálený dalších devadesát kilometrů cesty od Santiaga

de Compostela na západ. Cesta tam byla organizována podobným způsobem, jako pouť do Santiaga. Trasa byla olemována žlutými šipkami a opět se sbírala razítka do nového odlišného *credencialu*, který sloužil speciálně pro cestu „na konec světa“, také zde fungovaly ubytovny, kterých bylo méně než na frekventované *Camino Francés* a jiných trasách k hrobu svatého Jakuba. Angličanky a Teresa vyrazily další den pěšky. Já a Kristin jsme se shodly na tom, že jsme příliš unavené na to, abychom šlapaly dalších několik dnů k oceánu. Vytyčený cíl, Santiago de Compostela, jsme pokořily. Toužily jsme po odpočinku a klidu, a jak jsem již zmínila, tomuto rozhodnutí se přizpůsobil náš fyzický stav. Představa několikadenní chůze, v rámci níž jsou trasy mezi obydlenými místy s ubytovnami dlouhé kolem třiceti kilometrů, nám již připadala nemožná. Zároveň navštívit Finisterru bylo v našich očích to pravé ukončení cesty. Poutníci často volí tuto alternativu, aby oddálili návrat domů a aby vnitřně zpracovali a reflektovali všechny zážitky a zkušenosti z cesty (Frey 2004: 97).

Rozloučili jsme se s Henrym z Kanady. Bylo to emotivní. Dostala jsem od něho dárek v podobě odznáčku s obrázkem žluté mušle na modrém poli. Působil nešťastně na rozdíl ode mě a Kristin. Henry procházel těžkým obdobím. Rozváděl se s manželkou a byl fixován na své dvě děti. Po několika dnech tvrzení, že přijel do Evropy užívat si přírody a architektury, se sám rozpovídal o tom, že vlastně hledá cestu, kam se jeho život bude ubírat dál. Bylo mu padesát let a rozpadl se mu středobod jeho života – rodina. Zde na cestě se cítil bezstarostně a návrat domů znamenal čelit aktuálním problémům.

Autobusem jsme se s Kristin přepravily ze Santiaga de Compostela měsíční krajinou plnou černých spálenišť do městečka Cee ležícího na *Camino de Finisterra* na pobřeží oceánu. Odtud to bylo šestnáct kilometrů do Finisterry, které jsme chtěly absolvovat druhý den. Pracně jsme našly ubytovnu pro poutníky, kde jsme ten večer byly jedinými návštěvníky. Atmosféra již nebyla stejná jako na cestě do Santiaga. Neměly jsme *credencial* a jezdily jsme autobusem. Vtipkovaly jsme, že jsme poutnice podvodnice. V *albergue* nás ubytoval člověk oblečen jako květinové dítě, který se představil jako Francisco.

Provedl nás po prostorách nově vybavené ubytovny, dal nám k dispozici i jídlo z plné ledničky se slovy „*mi casa, su casa.*“ Španělsky mi vysvětlil, že *hospitalero*, správce ubytovny, se dívá někde na televizi na závody formulí, proto nás ubytovává právě on jako zástupce. Řekl mi, že je také poutník. Proč je tedy zde? Ubytovnu pomáhal provozovat, ale nebyl zde ubytován jako my.

„To mi bylo asi čtyřicet. Celý život jsem jen pracoval, měl povinnosti a přestalo mě to prostě bavit. Vydal jsem se na camino. Šel jsem ho už mockrát. Nejen od Pyrenejí do Santiaga, ale také Camino de Sevilla, z Portugalska, Camino de Finisterra. Dostávám podporu od státu, už jsem odpracoval dost... Vždy na konci sezóny se vracím za starými přáteli, které jsem podél cesty potkal. Třeba tady Franciska (hospitalero ubytovny) znám už několik let. Budu tady do prosince a pak se vrátím za rodinou oslavit Vánoce.“ (21. 9. 2013, Francisco) Na to přinesl obří zašlý tubus se slovy o nejvzácnějším pokladu, a vytáhl z něho ohmatané svitky s osvědčeními o splnění cesty. Měl jich kolem patnácti. K tomu měl několik kreseb s věnováním od pouličních umělců, pozdravy, vzkazy, věnování, básně. Vše od různých lidí a z různých koutů Španělska.

Ráno v šest hodin i přes počáteční nechuť jsme se vydaly s Kristin na poslední pochod na Finisterru. Po hodině chůze se navrátila zpět ta známá jistota při každém kroku a batoh se stal opět mojí součástí. Cesta vedla několika vesničkami, borovými lesy a podél oceánu. Potkat další poutníky bylo na konci září výjimkou. Během několika hodin před námi v dálce ležel mys Finisterra s malým stejně pojmenovaným městečkem, jehož centrum lemovala zátoka s přístavem.

V podvečer jsme se vydaly k nedalekému majáku na útesu, kde se nacházel patník s nápisem „0 km“, pomyslný konec světa (viz obrázek 1). Zde jsme se setkaly s většinou našich souputníků. Někteří přijeli autobusem, jiní se pokoušeli dojít pěšky, ale špatné značení cesty a nepřízeň počasí zapříčinila, že mnoho z nich přijelo do Finisterry stopem či zbytek cesty absolvovali také autobusy. Všichni potvrdili, že motivace dojít pěšky je opustila po příchodu do Santiaga de Compostela a bez výčitek se sem dopravili jakýmkoliv způsobem. Vál ledový vítr, zapadalo slunce a útes pod námi bičovaly vlny. Seděli jsme tam

až do setmění, pili víno a hodovali spolu i s ostatními, kteří se ten večer přidali. Všude se povalovaly prochozené zničené boty a svršky oblečení, část toho ohořelé. Lidé se symbolicky zbavovali věcí, které je provázely i několik měsíců na cestě a to i pálením. Tyto osobní rituály usnadňují poutníkovi přijmout to, že cesta je opravdu u konce, což je často provázeno ambivalentními pocity, a pomáhají takzvané *reinkorporaci* (Frey 2004: 98). Santiago de Compostela a hrob svatého Jakuba byly oficiálním cílem cesty, a ačkoliv mnoho z nás mělo pocit, že právě tam naše pouť vyvrcholila, tak naši pouť jsme všichni opravdu slavnostně zakončili až zde u oceánu.

„Sedím v Barceloně na letišti, je noc, čekám šest hodin na let do Prahy a vstřebávám zážitky. Jsem anonymní turista, který s krosnou, v pohorách a ve špinavém oblečení, kontrastuje s letištní halou. Přisedl si ke mně nějaký kluk. Letěl se mnou ze Santiaga. Jmenoval se Roberto a byl z Itálie. Po třech měsících se vracel domů. Byl v Jižní Americe a poté šel Camino Francés ze Saint- Jean-Pied-de-Port z Francie. Byli jsme oba překvapení, jaká je to změna. Nikdo se s námi už nebavil. Na caminu to bylo tak snadné. Chybělo mi obyčejné „hola“, které člověk slyšel ze všech stran. Než odešel, řekl mi, at' se nebojím budoucnosti, protože jsem nyní poutníkem a tím zůstanu navždy. ¡Buen camino!“ (26. 9. 2013)

Poutníci jsou hluboce ovlivněni zkušeností, kterou získali na pouť, a to i po návratu domů (Frey 2004: 90). Cesta mi zprostředkovala alternativní zkušenost odlišnou od každodenního života. Hlavně díky snížené potřebě materiálních statků, kterými je život doma přesycen. Nadchla mě jednoduchost, s jakou jsem mohla navazovat kontakt s ostatními poutníky. Trávila jsem prakticky celý den mimo uzavřené prostory. Dlouhý čas jsem věděla, že chci po návratu domů něco ve svém životě změnit, nevěděla jsem přesně, co by to mělo být. Inspirovaly mě ale životní zkušenosti mých souputníků, které mě nyní pomáhají ujasnit si budoucí plány. Hluboký dojem ve mně zanechaly možnosti k cestování a objevování dalších koutů světa, které moji starší přátelé již navštívili. Velice cennou zkušeností byla ta tělesná. Vzrostlo mi sebevědomí, že fyzicky zvládnou mnohem více, než jsem si původně myslela. Zároveň jsem po návratu do každodennosti v určitých momentech,

kteře přetřvávají doteď, cítila touhu vrátit se na *camino*. Tyto momenty jsou spojeny hlavně se stresem, nepříjemnými povinnostmi a nepochopením od přátel či rodiny. Ti, co byli skeptičtí k mým plánům před cestou, uznali, že mě podcenili. Dodnes slyším od přátel, jak skvělá jsem, že jsem cestu absolvovala sama. Těšila jsem se na tyto komplimenty, zároveň pro mne po návratu ztratily hodnotu. Uvědomila jsem si, že jsem touto zkouškou prošla hlavně díky sobě a svému sebevědomí. Nebyla to show pro diváky. Zajímavostí je působení cesty na paměť a to konkrétně na smysly. V tomto souhlasím s Nancy L. Frey (2004), která píše o zkušenostech poutníků. Jednou za čas přijdou chvílky, které by se daly popsat jako *déjà vu* a začnu mít pocit totožný pocitům, které jsem měla na pouti. Nejčastějším příkladem je vůně ranního vzduchu chvíli po rozednění. Zavřu oči, nadechnu se a jsem zpět v Leónských horách.

Bývala jsem skeptická. Mám na mysli nejen ohledně náboženství, ale také ohledně něčeho neuchopitelného, co činí z *camina* místo s tak zvláštní atmosférou. To jsem pochopila již první den cesty, kdy jsem potkala pána sbírajícího pozdravy poutníků do pamětních knih. Pochopila jsem to, když jsem osamělá přecházela Leónské hory, když jsem se seznámila s Kristin, když se na mě usmívali místní lidé, když jsem potkala babičku pod stromem kreslící si obrázky do deníčku, když jsem seděla na vršku Monte do Gozo nad Santiagem nebo když jsem se dívala u majáku na západ slunce nad Atlantikem. Špatné počasí přišlo za celou dobu strávenou ve Španělsku pouze poslední den před odjezdem domů. Každý východ slunce, který jsem viděla, ve mně zanechal mnoho emocí. Mohu se pouze domnívat, zda je mysteriózní atmosféra jedním z rysů liminality poutníků. Místo na mě a mé souputníky působilo tak, že jsem nejspíš nevědomky otevřela svou mysl a popustila uzdu své fantazii natolik, že jsem prostě magické momenty začala intenzivně vnímat.

Na otázku, zda chci jít *camino* znova, odpovídám lidem jednoznačně „ano!“

6. Shrnutí

Jak jsem uvedla výše v kapitole „*Poutnictví a perspektiva antropologů*,“ přístup ke studiu poutí není jednoznačný. *Communitas* spojené s liminalitou poutníků se objevily mezi teoretickými modely jako převratná novinka, kterou předcházela dlouhá doba nezájmu o toto téma. Poutníci jsou nahlíženi jako temporální skupina, která umožňuje uniknout z kontrolované struktury (Turner a Turner 1978).

Jako reakce na práci Turnerových vzniklo množství antropologických studií, které nesouhlasily se všeobecným modelem *communitas* a snažily se ho pozměnit či vyvrátit. O první konsistentní práci, která vznikla po dlouhodobé akademické debatě a která navrhovala nové paradigma poutnictví, bylo dílo Johna Eadeho a Michaela J. Sallnowa (1991). Tito autoři navrhli způsob, jak přistupovat k poutím jako k fenoménu, ve kterém se střetává nepřeborné množství diskursů, které spolu zápasí a které je třeba dekonstruovat. Agendu, skrze kterou analyzovat poutnictví nazvali *contestation*.

Smíření mezi těmito dvěma tábory nabízí alternativa Jill Dubisch. Ta navrhuje, aby byl koncept *communitas* i *contestation* využíván situačně a variabilně. Některé části pouti jsou ovládány soupeřícími diskursy až v určitých momentech (1995).

V této práci se nejvíce ztotožňuji právě s přístupem J. Dubisch (1995) právě díky kompromisu, který navrhuje. Při získávání etnografických dat v terénu jsem se situovala do érické pozice a poznala jsem tak perspektivu poutníků, kteří se na *camino de Santiago* vydávají. Jak jsem upozornila v kapitolách výše, koncept *communitas* se objevuje v průběhu celé mé cesty. A to již od prvních momentů, jako byl příjezd do Leónu, odkud jsem svoji pouť započala. Jsou to také přátelství, která jsem navázala s lidmi různých generací, národností a statusů, na základě naší společné situace a cíle. Sounáležitost mezi poutníky se silně projevila obzvláště v posledních dnech cesty, kdy na cestě přibylo poutníků/turistů. Síla *communitas* byla právě ve vymezení se vůči

těm, které jsme považovali za turisty. S poutí souvisí i fyzická náročnost a následné vyčerpání, které liminalitu ještě posilují.

Našla jsem nové přátele, se kterými jsem zůstala dodnes v kontaktu. Několik měsíců po cestě jsem se sešla s Maggie, Lucy a Kristin, ačkoliv jsme každá z jiného koutu Evropy. Pro Maggie a Lucy byla cesta natolik silnou zkušeností právě na základě seznámení se s novými lidmi, fyzické zkušenosti a zvláštní atmosféry místa, že se vydaly na další část *camina* do Francie. Kristin, i přes mnoho cestovatelských zkušeností, vzpomíná s dojetím na poutní cestu. Panovala tam podle ní neskutečná svoboda. Líbilo se jí, že musela pouze řešit to, že ráno brzy vstane, ujde část cesty, nají se a vyspí. Vše se zdálo jednodušší. Na všechny tři a na mě zapůsobila cesta silným dojmem. Také proto se domnívám, že zkušenost, kterou jsme já a moji souputníci prošli, souvisí s liminalitou, je rituálem, který pozmění člověka, který se do sociální struktury nevrací takový, jaký byl před tím.

Rozsah mého výzkum nebyl dostatečný na to, abych mohla analyzovat způsob konstrukce diskursů na poutním místě. Popularita místa je podle mě mimo jiné spojena s komercializací, turismem a dalším, což by si žádalo samotnou studii většího rozsahu než je tato práce.

7. Závěr

Ve své diplomové práci jsem se pokusila zachytit proces, kterým procházejí poutníci a poutnice mířící do Santiaga de Compostela. Na základě vlastní emické zkušenosti popisuji, jak náročná může pouť být po osobní a fyzické stránce. Přitom vznikají, mění se a zanikají sociální interakce mezi souputníky, kteří jsou otevření kontaktům mezi sebou právě díky sdílené zkušenosti z cesty.

V kapitole Metodologický přístup vysvětluji důvody volby určitého typu etnografie vzhledem k povaze výzkumného terénu. Jako způsob zaznamenávání jsem použila deník, do kterého jsem zapisovala vše, co souviselo s poutní cestou včetně fáze, která cestě předcházela. To vše jsem pečlivě reflektovala. S popisem všech aspektů cesty, se kterými jsem se setkala a jež jsem zažívala a (spolu)prožívala s ostatními, souvisí reflektování vlastní karnální zkušenosti. Upozorňuji na komplikace, které se objevovaly jak během výzkumu, tak během psaní samotné práce. Při putování jsem narazila na momenty, kdy pro mě osobní důvody byly silnější a vítězily nad výzkumem k diplomové práci, jelikož pouť silně zapůsobila na mé hodnoty a postoje. I tento aspekt, pro mě do jisté míry překvapivý, rozebírám v textu. Bylo tedy někdy těžké znovu získat odstup nutný ke studiu. Podobný moment váhání přišel, když jsem práci psala – tedy až několik měsíců po prožití zkušenosti. Pochybovala jsem, zda uvést informace o sobě do absolventské práce, a pochyby se objevily i na úrovni stylistiky a způsobu psaní. Jestliže se nešlo pochybám vždy vyhnout, bylo možné je reflektovat. O to jsem se v několika pasážích poctivě pokusila.

To, jak je pouť do Santiaga de Compostela strukturována, popisuji v následující kapitole Organizace pouti, historie a legendy. Poutní cesta je organizována tak, aby poutníci předcházeli komplikacím, které by se mohly objevit. Na počátku cesty je poutníkovi vystaven poutnický pas *credencial*, který prokazuje účast na poutní cestě a do kterého se v průběhu cesty sbírají razítka. Pas zjednodušuje ubytování v poutnických ubytovnách, nabízí

zvýhodněné podmínky pro návštěvy kulturních památek a podobně. Na konci cesty při splnění podmínek je tento průkaz směněn za osvědčení o splnění pouti.

Pouť a perspektiva antropologů je kapitolou, kde představuji poutnictví, jeho obecnou historii i různé antropologické konceptualizace. Mezi nejznámější paradigmatu poutnictví patří spor mezi *communitas* a *contestation*. První studuje poutní cesty jako místo sloužící k úniku z každodennosti a k vytváření specifické formy sociality mezi poutníky. Druhý koncept navrhuje zkoumat poutě v rámci jejich kontextu a jako místo, kde na sebe neustále narážejí odlišné diskursy.

Cesta svatého Jakuba je kapitolou, v níž postupně přibližuji svůj výzkum a jeho teoretické ukotvení. Nejprve se věnuji tomu, jak jsem dospěla k rozhodnutí absolvovat pěší pouť a tomu, jaké obavy ve mně tohle rozhodnutí vyvolalo. Poté ilustruji situaci, ve které jsem musela strávit mnoho hodin čekajíc na autobus a vyrovnávala se se svojí samotou a strachem z neznáma. Hned v první den svého putování jsem se seznámila se skupinkou španělských poutníků, kteří mi pomohli v počátku cesty. Přijali mě mezi sebe, pomohli mi zorientovat se v prvních dnech putování a povzbuzovali mě k vyšším výkonům. Dále popisuji zkušenost, ke které jsem během předchozích dnů dospěla: že si musím vyzkoušet putovat určitý čas o samotě. Osamění netrvalo dlouho a díky náhodě jsem potkala souputníky, se kterými jsem strávila zbytek pouti. Na základě společné zkušenosti vzniklo přátelství. V této kapitole líčím také svoji zkušenost s křesťanstvím, boj s cestou v podobě fyzických útrap a hledání smyslu cesty. Negativní situace přicházely v podobě těžko koordinovatelné velké skupiny poutníků, a tak jsme dospěli k rozhodnutí putovat dál už jen v menších skupinkách. Před Santiagem de Compostela, které bylo cílem cesty, se projevila celková únava, ale zároveň lítost z konce cesty. Příchodem do Santiaga de Compostela se poutníkům splnil jejich sen, ale zároveň je přepadal smutek z toho, že cesta již končí. Svoji etnografii uzavírám cestou k oceánu na mys Finisterra, kde končí putování mé i mých souputníků.

Na závěr svého výzkumu uvádím Shrnutí teoretických konceptů. Na základě nastudované literatury nezavrhuji koncept *communitas*, ačkoliv je některými antropology považován za překonaný; naopak mnoho částí mého výzkumu se přímo nabízí být konceptualizováno v tomto duchu. Nicméně jsem si vědoma, že je mnoho témat spojených s poutní cestou, na která lze nahlížet pojmovým prizmatem *contestation*. Vzhledem k rozsahu práce však nejdu v aplikaci tohoto prizmatu do hloubky, byť jsem si i díky předkládanému textu uvědomila, jakým potenciálem tento přístup disponuje.

Domnívám se, že poutní cesta do Santiaga de Compostela je díky obrovskému množství poutníků z celého světa i díky skoro až nekonečné síti tras ze všech koutů Evropy místem, které si doslova říká o další antropologické výzkumy. Díky své práci jsem si uvědomila, že do Santiaga lze dojít nejen po různých cestách ve smyslu fyzického prostoru, nýbrž i ve smyslu různých výzkumných trajektorií, jimiž se ubírá vývoj antropologického myšlení a které každou z těch fyzických cest dokážou konceptualizovat svérázným způsobem.

8. Seznam literatury

- Badone, Ellen; Roseman, Sharon R. Approaches to the Anthropology of Pilgrimage and Tourism. In: Badone, Ellen; Roseman, Sharon R. *Intersecting journeys: the anthropology of pilgrimage and tourism*. Urbana: University of Illinois Press, c2004, str. 1–23. ISBN 02-520-2940-2.
- Bauman, Zygmunt. From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity. In: *Questions of cultural identity*. 1st ed. Editor Stuart Hall, Paul Du Gay. London: SAGE Publications, 1996, viii, 198 str. ISBN 978-0-8039-7882-9.
- Coleman, Simon a John Elsner. *Pilgrimage: past and present in the world religions*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1995, 240 str. ISBN 06-746-6766-2.
- Coleman, Simon. *Do you believe in pilgrimage?: Communitas, contestation and beyond*. *Anthropological Theory* [online]. 2002-09-01, vol. 2, issue 3, s. 355–368 [cit. 2014-11-18]. DOI: 10.1177/1463499602002003805. Dostupné z:<http://ant.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/1463499602002003805>
- Coleman, Simon a John Eade. *Reframing pilgrimage: cultures in motion*. 1st pub. Editor John Eade, Michael J Sallnow. New York: Routledge, 2004, xii, 197 str. European Association of Social Anthropologists (Series). ISBN 04-153-0355-9.

- Dubisch, Jill a John Elsner. *In a different place: pilgrimage, gender, and politics at a Greek island shrine*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, c1995, xiv, 311 str. ISBN 06-910-2967-9.
- Eade, John a Michael J. Sallnow. *Contesting the sacred: the anthropology of christian pilgrimage*. 1st pub. Editor John Eade, Michael J Sallnow. London: Routledge, 1991, xxx, 159 str. ISBN 02-520-6940-4.
- Geertz, Clifford. *Interpretace kultur: Vybrané eseje*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 565 str. ISBN 80-858-5089-3.
- Hajdáková, Iveta. Břímě i hra: Nepatřičnost, zranitelnost a emoce v etnografickém terénu. In: Dvořáková, Tereza. *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi*. Vyd. 1. Editor Tereza Stöckelová, Yasar Abu Ghosh. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, str. 121–147. ISBN 978-807-4191-480.
- Hendl, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012, 407 str. ISBN 978-802-6202-196.
- Kerkeling, Hape. *Tak já teda jdu, aneb, Moje Svatojakubská pouť*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2009, 284 str. ISBN 978-80-249-1217-2.
- Kurr van Gennep, Charles-Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Překlad Helena Beguivinová. Praha: Lidové noviny, 1997, 201 str. Mythologie, sv. 1. ISBN 80-7106-178-6.
- MacCannell, Dean. *the tourist: a new theory of the leisure class*. Berkeley: University of California Press, xxviii, 231 str. ISBN 05-202-1892-2.

- Frey, Nancy L. *Stories of Return: Pilgrimage and its Aftermaths*. In: Badone, Ellen; Roseman, Sharon R. *Intersecting journeys: the anthropology of pilgrimage and tourism*. Urbana: University of Illinois Press, c2004, str. 89–109. ISBN 02-520-2940-2.
- Ohler, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Vyd. 1. V Praze: Vyšehrad, 2002, 229 str. Kulturní historie. ISBN 80-702-1510-0.
- Štěpánek, Pavel. *Čechy a Španělsko ve středověku: dějiny a umění*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 80-244-2084-8.
- Turner, Victor. *Průběh rituálu: systematické studium rituálů*. Vyd. 1. Překlad Lucie Kučerová. Brno: Computer Press, 2004, vii, 194 str. Mythologie, sv. 1. ISBN 80-722-6900-3.
- Turner, Victor a Edith Turner. *Image and Pilgrimage in Christian Culture*. New York: Columbia University Press, 1978. 281 str. ISBN 0-231-04286-8.
- Wacquant, Loïc. *Body & Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*. Oxford University Press pbk. Oxford [u.a.]: Oxford University Press, 2006, 217 str. *Contradictions* (Minneapolis, Minn.), 23. ISBN 978-019-5305-623.
- Wolf, Eric R. *The Virgin of Guadalupe: A Mexican National Symbol*. *The Journal of American Folklore* [online]. (Jan.–Mar., 1958), No. 279., str. 34–39 [cit. 2014-11-18]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/537957

9. Přílohy

Obrázek 3 – Mušle hřebenatka, symbol poutní cesty.

Obrázek 2 – Patníky podél cesty ukazují počet kilometrů, který zbývá do cíle. Žlutá šipka je všudypřítomná.

Obrázek 4 – Credencial del peregrino neboli poutnický pas s nasbíranými razítky v průběhu cesty.

Obrázek 5 – Druhá strana poutnického pasu s mapou Camina Francés.

Obrázek 6 – Katedrála v Santiagu de Compostela, kde se nachází hrob svatého Jakuba.

Obrázek 7 – Osvědčení o splnění pouti neboli Compostela.